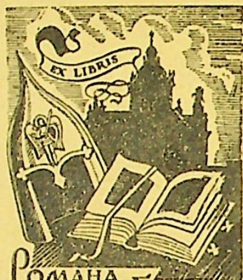

ВРАСНАДСЫСІ ОПОВІДАННЯ

ЛЬВІВ
1 9 2 5

РОМАНА
ГЕНИК
БЕРЕЗОВСЬКОГО

Видання Товариства „Просвіта“ ч. 691
(Народня Бібліотека ч. 31.)

Софія О'Браєн

ІРЛЯНДСЬКІ ОПОВІДАННЯ

Львівська бібліотека

ЛЬВІВ

Накладом і коштом Товариства „Просвіта“

1925

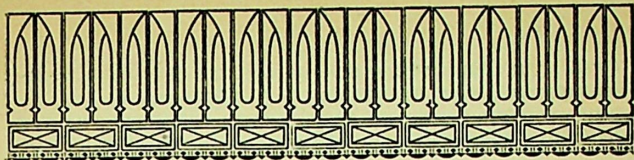
Вінетка П. Ковжуна.

Copyright by Proswita Lwiw, 1925.

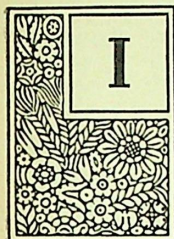

Друкарня ОО. Василія у Жовкві

Передне слово

Ірландія! Це ім'я викликає перед нами образ маленької країни (яка ледве налічує 4 і 1/2 міль. мешканців), але такої відважної, що не боялася отвертої боротьби з могутнім ворогом, світовою державою — Англією і в 1919 р. виповіла їй війну за самостійність. Увесь цивілізований світ з великою цікавістю стежив за цією нерівною боротьбою та подивлявся героїстично Ірландії. І у всіх свіже, мабуть, в пам'яті газетне повідомлення: 6/XII. 1921 року представник Ірландії Гріффітс підписав з англійським прем'єр-міністром Льюїс Джорджем договір про створення Ірландської Вільної Держави.

Отже Ірландія перемогла і добилася свого — самостійності!

Ми були свідками лише останнього етапу героїчної боротьби, що тяглася віками. Земля ірландська густо зросилася кров'ю своїх синів, поки здобула собі волю. Падали лава за лавою відважні борці, але на їх місці ставали все нові й нові і бадьоро та невтомно тримали святий прапор.

Ця визвольна боротьба дала стільки героїв, а сам нарід виявив стільки енергії й посвяти, що це з давна всіх захоплювало. Тому й твори ірландських письменників находили й находять своїх перекладчиків і читачів між усіма народами світа.

Прізвище О'Браєн часто зустрічається серед політичних і громадських діячів Ірландії 19 віку. Чоловік авторки наших оповідань теж був одним з таких енергійних діячів. Сама авторка довгий час жила в Ірландії,

в самій гущі боротьби, мала можливість докладно ознайомитися з усіма її проявами й обставинами та дієвими особами і в своїх «Ірландських Оповіданнях» так талановито накидала цілий ряд цікавих постатей та образків, що перед нами яскраво воскресає все це минуле життя, особливо з часів діяльності «Земельної Спілки» Ліги.

Однаково гірка доля подоланого і однаково тяжкий чобіт побідника, як учать приклади історії: чи то буде чобіт східного деспота — російського царя чи передової країни — Англії. Досить тільки пригадати, як ця ліберальна держава розправляє з повставшими Бурами на півдні Африки або з населенням Індії. Така сама доля стрівала і Ірландців, поки Англія почувала себе сильнішою.

Низше даємо перекладом о. Й. Проця в українській мові вибір із згаданих «Ірландських оповідань». «Ірландські оповідання» малюють картину особливо аграрної боротьби за землю, яка спалахнула в Ірландії в половині 19-го віку, і провід в якій узяла «Земельна народня Спілка».

Один за другим проходять перед нами постаті Ірландців: з упертими похмурими обличчями людей, непохитних в своїм завзяттю і терплячих без кінця, коли ходять про справу. (Філь з Летерас).

Але в тих же «Оповіданнях» можна зустрінути постаті, що уміють не тільки чекати, але й ділати уперто аж до осягнення своєї мети.

В аграрній боротьбі брали участь не тільки мужчини, але й жінки, що працювали з повною карністю членів народньої організації, а з такою завзятістю, яка зявляється тільки у людей, доведених до одчаю.

Так воно й було справді. Ірландці, позбавлені усіх прав і навіть землі, були «народом жебраків», по влучному виразу Мендельсона. Не дивно отже, що ці обездолені люде судорожно виривали шматок рідної землі, що попала в чужі руки.

Але була це боротьба не тільки за власні, особисті інтереси — ні. Це організована національно-політична боротьба, яка ставить свідому мету і на яку віддають свої останні сили ці бідні люде. «Один за всіх, всі за одного» — ось клич Ірландців.

Серце стискається, коли перегортаєш сторінки цього злиденного існування під гнітом панів-лендлордів;

ї подив викликають ці люде, безборонні, — зброєю яких була хиба лише їх упертість і одностайність, — але які невтомно боролися і врешті перемогли свого сильного противника.

Цікаві два оповідання »Дві героїні аграрної боротьби« малюють картину запеклої боротьби за землю, в якій жінки виявили стільки мужности.

Коли писалися »Оповідання«, Ірляндці зазнали вже в наслідок своєї боротьби деяких полекш у релігійному та національному відношенню. Це сповнило їх надією на дальший успіх і відбилося на настрої людей. Тому й на обличчях, особливо громадян нового покоління, вже видно »усмішку«, яка розяснює похмурий сум прибитого недолею бідака.

Крім цікавих постатей »Оповідання« знайомлять з тими способами боротьби, на які Ірляндці перші здобулися. Це бойкот і обструкція, про які мова буде далі.

Та поки успіх боротьби викликав цю ясну »усмішку« на обличчі синів Ерина (так звали ще Ірляндців) — багато сил покладено було на жертівник свободи, а боротьба, якої останнього етапу ми були свідками, тревала сім віків.

»Оповідання« підіймають перед нами завісу лише одної доби життя і боротьби Ірляндців, і щоби зрозуміти і події і людей цілком — треба коротко ознайомитися з історією цього цікавого народу.

Автор передмови до польського перекладу »Оповідань« — Мендельсон, особливо захоплений тим, що цей »ірляндський хлоп з голими руками кинувся на узброєного Голіята. З минувшини йому нічого не лишилося в спадщині крім хреста, до якого був прикутий. Навіть землю, кровю просяккою, заволодів противник остільки, що не було місця, де поставити намети і де заткнути штандар«. (Стор. 5).

І це правда.

Були часи, коли Ірляндія пишалася освітою, своєю літературою, багатством краю та мала самостійну державу. В 5. віці по Христі разом з християнством прийшла й освіта, яка ширилася при монастирях. Грамотність почала швидко зростати серед здібного народу і дала наслідки: вже в 6. віці Ірляндія стала осередком учености

Західної Європи. Але повторилася стара як казка історія: прийшли вороги, зруйнували державу, а з нею й молоду культуру, а нарід попав в ярмо. Ворогом тим була сильна сусідка — Англія, а сталося це в 12. віці. Від того часу починається кривавий шлях синів Ерина до Голгофти, аж поки наступило воскресення. Від 12. віку до 18. історія цієї нещасної країни є сумною повістю невпинних насильств, грабунків та конфіскації землі.

Вільнолюбні сини «Зеленого Острова» (як звать ще Ірландію), не могли помиритися з неволею і при кожній нагоді робили повстання. Та ворог був сильніший і кожда відважна спроба була карана так жорстоко, на скільки тільки здібне суворе середньовіччя та рознуздана сваволя деспотизму.

Найтяжче прийшлося повставшим в пол. 17 віку від кривавої руки правителя Англії — Кромвеля. На його приказ цілі міста і села були знищені, а населення — вирізане без огляду на пол і вік. Подібно до середньовічного вождя Гуннів - Атилі, що називав себе «бичем Божим» — Кромвель сіяв жах у поневоленій країні. А в наслідку: пів мільона Ірландців загинуло від меча, голоду й хоріб. Коло 100 тисяч — виселено з краю, стількиж емігрувало до Америки. А в тих, що залишилися, відібрано землю і віддано займам-Англіїцям, чим остаточно довершено було повстання кляси чужоземних дідичів - лендлордів, а Ірландців кинуту на спід суспільности та доведено до стану пролетаріяту.

Тодіж на півночі Ірландії з сконфіскованих земель виросла країна «Альстер», населена протестантами. Альстер, як болячка сидів на тілі Ірландії і в часи її боротьби за волю не раз давався в знаки, завжди допомагаючи урядові і шпигунству і навіть зброєю.

Низка жорстоких кар та законів, що посипалися на голову подоланих, мали метою стерти з лиця землі цей народ і саме його імя.

В історії не раз траплялися випадки, коли ослаблена в нерівній боротьбі нація тратила своє обличчя і ставала погноєм для пануючого народу, а само імя її зникало в поросі віків... Так сталося, напр. з деякими славянськими племенами, що під натиском Німців зіллялися з ними. Здавалося, що й Ірландців не мине така доля,

коли згадати всі ті утиски та обмеження, що вигадала для них Англія на протязі віків.

Ірландці були правовірні католики, а Англіїці — протестанти. Отже всі закони, що видані були проти католиків, фактично були вимірені проти ірландської нації. І Англія використовувала до кінця цю зброю.

Так католикам було заборонено вибирати свого посла до парламенту, займати урядові посади, купувати землю, чи набувати яку иншу власність. Ірландці не могли вільно передавати в спадщину своє майно і т. д. Заборонені були мішані шлюби між католиками і протестантами. Робітники-католики повинні були святкувати протестантські свята й ходити до чужої церкви, а в свої свята — працювати, бо неслухняних чекала тяжка кара. Католицьким священикам та єпископам було заборонено жити в Ірландії. Мало того: католицькі костели перероблювано на протестантські кірхи і скрізь по Ірландії позасновувано протестантські парохії, хоч протестантів було лише $\frac{1}{5}$ населення.

Крім усього цього протестантських попів мусіло утримувати католицьке населення, даючи для цього десяту частину своїх доходів (десятину). Ці побори відбувалися в жорстокий спосіб і коли часом виведене з терпцю населення відмовлялося платити ненависну десятину, попи — самі кінні й озброєні, — являлися в супроводі кінної поліції і тоді зав'язувався правдивий бій, як каже сучасник: >З одного боку селяне озброєні виходили на захист свого майна, з другого — попи і кінні жандарми. І часом, — каже далі тойже автор, — попи мусіли були уступитися<. Звичайно пізніше селянам приходилося відпокутувати свою сміливість.

До вище наведених заборон треба додати, що замкнуто було рідні школи, а ірландських дітей примушено ходити до чужих-протестантських і вчитися по англійському. Та не тільки вчитися, але навіть і розмовляти в школі і в дома тієюж мовою. За розмову ж на рідній мові карано.

Ірландія дуже надавалася до розвитку промислу й торгівлі, завдяки зручним пристаням та природним багатствам краю — і ці заняття ширилися колись між місцевим населенням. Та коли запанувала Англія, купці і промисловці англійські, боячися конкуренції, впли-

нули на правительство і воно видало цілий ряд законів, якими стиснуто та обмежено ірляндський промисл і торговлю так, що вона цілком підупала.

Таким чином природнім мешканцям краю, коли вони не хотіли покинути батьківської віри та зробитися перекинчиками, лишалося одно злиденне існування: бути орендарями своєї колись власної землі. Та й воно не було тріvkим. Кождої хвилини лендлорд міг вигнати орендаря з його власної хати і віддати парцелю іншому, що дасть більший чинш. Уряд звичайно тримав сторону дідича.!

І таке робилося в 19. віці, коли Ірляндці не були вже цілком безправними громадянами.

Що ж могло діятися в 17. та в 18. віках, легко собі уявити. Це був правдивий грабунок беззахистного населення, бо лендлорди віддавали в найми лише землю, а орендарі повинні були на власний кошт викорчовувати та чистити від каміння ґрунт, обгороджувати і ставити будівлі. І за всю свою тяжку працю орендар, навіть платячи чинш, не був забезпечений, що з примхи дідича не опиниться одного дня на бруку, бо захисту у закона шукати було годі.

Така політика англійського уряду дала свої страшні наслідки, які яскраво виявилися в 18. віці. Країна зубожіла, розпочався голод, а з ним різні пошесні хвороби. Сумні картини можна було бачити, проїзджаючи тоді по Ірляндії: »землі були засіяні, наче поле бойовища, трупами — каже один подорожник — і ці трупи валялися не прибрані в ровах край шляху, в купах усякого сміття. Собаки та хижі птиці пожирали трупи людей, що померли з голоду« і т. д. Від голоду померло за один лише 1747 рік до пів мільона люду.

І все таки ні грізні закони, ні природні нещастя не вбили живого духу народу. Лагідні та тихі в щоденному життю, працьовиті та терпеливі в роботі — Ірляндці, здається, мали в своїй вдачі щось з того бурхливого, упертого моря, що обмиває їх вітчину, а свіжий морський вітер вливав в груди бадьорість, родив завзяття та порив до волі.

Не відважуючися на отверте повстання, Ірляндці засновують в 18. віці різні таємні товариства, що виростали стихійно та боролися проти гнобителів терором.

Відомі з них, напр. «Білі хлопці», що мстилися на дідицах, попах та жорстоких урядовцях; «Сталеві» та «Дубові Серця», що боролися особливо проти ненависної дорожньої повинності. Вся країна була засипана такими тайними товариствами. Ірландія в 18. віці нагадувала вогневу гору, що клекоче в середині і чекає лише нагоди вибухнути.

В середині цього ж віку, під впливом страшних утисків чужої влади, серед Ірландців повстає думка про самостійність. Ця думка зростає протягом століття і в кінці його остаточно складається й лягає в основу «Спілки об'єднаних Ірландців», що зорганізувалися в 1792 році. Члени цієї організації почали готуватися до здійснення своїх намірів шляхом збройного повстання. Обставини ніби сприяли: повітря, напоєне подувами свободи, що віяло з революційної Франції — дратувало серця бажанням і собі підняти прапор волі, а зовнішні політичні ускладнення Англії (вибух війни з Америкою) — здавалося — віщували успіх.

І Ірландці відважилися. Надіслали до Франції делегацію з проханням допомоги, а заручившись згодою, повстали в 1796 році.

Нема чого говорити, що ця спроба скінчилася невдачею. Крім випадкових обставин, як буря на морі, що примусила французьку флоту вернути до дому, — головною причиною невдачі треба вважати брак організованості і свідомості самого народу.

Це зусилля виснажило в щерь і так змучену країну, а уряд не запізнився з новими репресіями. Знов щедро посилалися різні кари: розстріли, висилки та інші.

На зорі 19. віку Ірландія опинилася в вельми сумному стані: вона втратила все, навіть тіль своєї волі — окремий парламент. Здавалося, даремні були всі численні жертви, що поніс нарід у боротьбі: — по тюрмах, шибеницях та на полі бою.

Після невдачі повстання 1796 року, на яке пішло стільки коштів та людського життя і яке здобулося навіть на чужоземну допомогу, здавалося, неможливим було й мріяти про щось подібне на далі. До того в країні розташоване було військо, яке повинно було пильнувати Ірландців, а з півночі зорив ворожим оком Альстер. Зубожілий, виснажений нарід мусів схилитися. «Шість віків

боротьби пропали марно!» — з сумом зазначає Мендельсон. (Стор. 6).

Та чи так воно було насправді? Що до дійсних здобутків, то так. Але в цій страшній кузні тяжких спроб загартувалася воля народня, зміцнила єдність і зроста запекла ненависть до ворога, а провідною зіркою засвітила для борців одна всіми визнана думка, що давала надію на сповнення всіх національних болів та жадань — думка про самостійність.

Ці гасла й підпирають провідники народньої боротьби в 19. віку.

Але як можна було навіть мріяти про самостійність, коли нарід не мав жадних прав, а під гнітом чужинців почав навіть забувати рідну мову?

Оттут саме виявилася велика роля американської еміграції, про яку треба сказати кілька слів.

Починаючи від 17. віку, на протязі століть в часи народньої біди, як от: голод, політичні невдачі, — сила народу переселялася з Ірляндії до Америки. Але й там, на далекій чужині ці виселенці не забували своєї вітчизни, навпаки, по словам Григоровича (в його книжечці «Як Ірляндці здобули собі волю»): «Розлука з рідним краєм ще загострювала їх ненависть до гнобителів Англіїців, ще зміцнювала їх завзяття в боротьбі за визволення Ірляндії. А треба додати ще, що живучи в політично вільній країні — Америці, де шанувалися закони, Ірляндці тим болючіше відчували ту неволю, в якій лишилися їх земляки. До того серед емігрантів багато було бувших політичних діячів і навіть провідарів».

Отже бачимо, що протягом 19. віку американські Ірляндці щедро допомагають грішми своїй вітчизні в її визвольній боротьбі, а в самій Ірляндії знайшлися видатні патріоти, що взяли на свої плечі провід у цій боротьбі. Найвидатнішими з них були: Данило О'Коннель (1775-1847) і Чарльз Парнель (1816-1891). За їх почином в 19. віку Ірляндія вступає на шлях парламентарної боротьби. І це зрозуміло. Обидва діячі бачили, що знесилений і розпоршений нарід не може виступати в отвертій боротьбі, й шукали для неї законних шляхів. Такими шляхами були парламент та різні громадські організації, які об'єднували та дисциплінували нарід, наочним доказом чого

О' КОННЕЛЬ

служать постаті, змальовані в »Ірляндських оповіданнях«
О'Браєн.

О'Коннелеві належить думка про заложення »Католицької Спілки«, що вже своїм назвищем указує на мету: здобуття для католиків громадських прав та рівноправності віри. Швидко вся Ірляндія вкрилася філіями згаданої »Спілки«, а сама спілка здобула такий вплив серед селян, що вони свято виконували всі її постанови та зверталися до неї з усіми своїми справами. Англія була примушена рахуватися з цією могутньою організацією і в 1829 році католикам надано майже всі громадські права, а трохи пізніше скасована десятина. О'Коннель перший з католиків пройшов у парламент, де енергійно боронив інтереси свого народу.

Отже перший етап був перейдений. Дальшим завданням було добиватися землі.

Тимчасом уряд, лякаючися впливу О'Коннеля, арештував його, а »Католицьку Спілку« розв'язав. Тоді багато з її діячів емігрувало до Америки. Й сама навіть природа ніби завзялася допомагати Англії. Ірляндію від 1845—7 р. навіщає нечуваний голод. Найстрашнішим був 1847 рік, прозваний »чорним«, який скошив до 1¹/₂ мільона людю. Збільшилася наслідком цього еміграція. В самій країні вибухали земельні розрухи на ґрунті боротьби з дідичами, що проганяли цілими лавами збіднілих чиншовників, а землі пускали під випас худоби.

На ґрунті загального незадоволення повстають політичні партії, з яких »Молода Ірляндія« закликає до повстання. З приходом 1848 року — »весни народів« — коли по Європі знову прокотилася революційна хвиля, »Молода Ірляндія« й собі виступила. Але ні це повстання, рівнож як і пізніше (1867 р.), підготоване партією »феніїв« (по нашому »феній« це »вільний козак«), яка утворилася в Америці, — були невдалі. Обидві невдачі довели яскраво, що передчасно ще мріяти про цілковите відокремлення від Англії. Це зрозумів другий діяч — Чарльз Парнель.

П'ятнацять років працював він на користь народу ірляндського і здобув собі таку славу й любов серед земляків, що прозвано його »Некоронованим королем Зеленого острова« та »Мойсеєм ірляндського народу«.

Цікаво, що Парнель походив з протестантської родини й сам був тієї ж віри, але зріши в Ірландії, перенявся її інтересами. Коли ж увійшов до парламенту, став на чолі ірландської партії і розпочав боротьбу за автономію Ірландії («гоумруль»). Партія була ще нечисленна і не могла мати переваги голосів, тому Парнель поставив своїм завданням перешкаджати в роботі парламенту («обструкція») і цим звернути увагу громадянства на ірландську справу. З цією метою ірландські послы говорили безконечні промови (їм було вільно говорити без обмеження часу), галасували й не давали парламентові дійти ні до якого рішення. А на всі уваги завжди повторяли одно: «Дайте нам гоумруль і ми припинемо обструкцію».

В той час уже існувала селянська організація — «Земельна Спілка» для оборони орендарів від землевласників. Вона ставила своєю метою зниження чиншу та усталення постійної аренди. Як свого часу «Католицька», так тепер «Земельна Спілка» стала осередком національної роботи. Парнель був обраний головою її і під його впливом «Земельна Спілка» призначила висоту чиншу і нікому не вільно було платити більше, а якби в наслідок цього лендлорди почали проганяти чиншовників, останні не повинні були кидати своїх хат, хибаби викинуто їх силою. Головним засобом боротьби «Земельної Спілки» був «бойкот». Він полягає в тому, що людина оголошена під бойкотом, перестає існувати для громадянства: їй не вільно нічого продати, ні купити у неї, або що для неї робити і навіть розмовляти з нею. Цей засіб уперше був примінений до одного страшенно жорстокого управителя і від нього дістав свою назву.

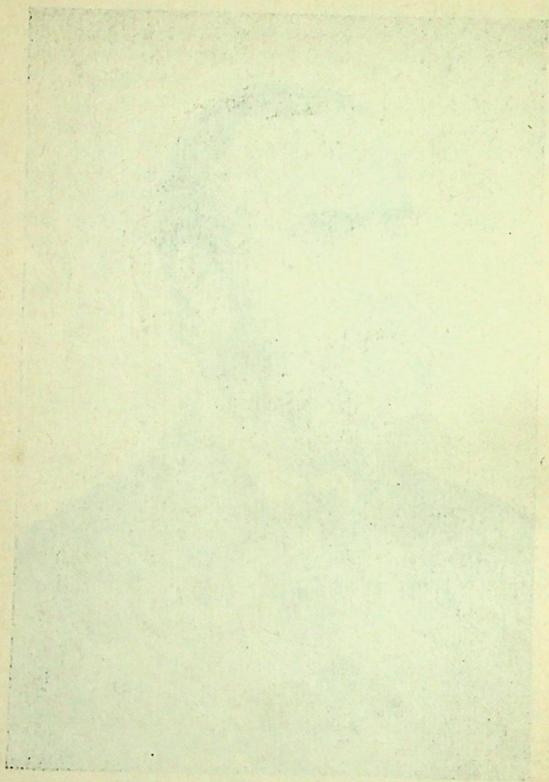
«Земельна Спілка» та національна партія в парламенті, об'єднані одним головою — Парнелем, працювали в повній згоді і обопільній піддержці. Американські ж Ірландці щедро підтримували «Земельну Спілку» грошми. Парнель навіть відбув за для цього подорож до Америки (1880 р.) Славного діяча скрізь зустрічали з захопленням, а палкі його промови вплинули так, що він зібрав для земляків чимало грошей.

Робота «Земельної Спілки» та ірландської партії в парламенті врешті звернули на себе увагу англійського громадянства. В наслідок всього цього уряд мусів піти на

ЧАРЛЬЗ (КАРЛО) ПАРНЕЛЬ

THE UNIVERSITY OF TULSA

уступки. Гледстоун, славний діяч і людяний чоловік, який остоявся тоді на чолі уряду, приспішив деякі реформи політичні, а трагедія в Беллікогі (Ballycohey) спричинилася до першої земельної реформи.

Беллікогі це було село в графстві Тіпперері (Тіпперагу) й належало до властителя католика, потім переходило до рук різних осіб, поки знову не дісталось в руки пана Скаллі, члена родини попередніх власників. Це був жорстокий, нестриманий чоловік, який навіть був присуджений на рік в'язниці за те, що побив жінку одного з своїх державців. Зробившись власником Беллікогі, відразу пересварився він з державцями, що з давен давна сиділи на землі й платили за неї чинш. Насильства власника почали заходити так далеко, що місцевий парох почав з амвону громити свою найбагатшу овечку. Тоді Скаллі перейшов з родиною до протестантської церкви, а орендарям своїм підвисив чинш. Останні запротестували. У відповідь на це Скаллі постановив вигнати їх з їх прадідівських хат. Забезпечившись судовою постановою, на чолі збройної сили рушив він проти своїх селян, які поховалися в гушавині та в господарських забудованнях, обороняючи своє майно зі зброєю в руках. Скаллі перший почав стріляти наздогад у невидимого ворога. На постріли напасника селяне не відповідали аж до хвили, поки поліція, в супроводі властителя, не переступила порогу першої хати. Аж тоді тільки з гушавин та забудовань посипалися кулі. Трьох жовнірів забито, чотирьох ранено; сам дідич, ранений в голову, мусів тікати. Ніхто не був арештований, бо нікого не було видно.

Коли звістка про цю подію дійшла до Лондону і коли здано собі справу, що Скаллі ділав »в імени закону«, громадянство, а з ним і газети запротестували. В наслідок цього в 1872 році — за два роки по трагедії — вийшов перший закон, який обмежував право властителя виганяти чиншовиків.

В 1881 році вийшов другий земельний закон, який установив для Ірландії окремі суди в земельних справах. Судам надано право призначати чинш на 15 років наперед, якщо лендлорд правив з орендаря дуже високу ціну. Той самий закон дозволював орендарям продавати своє чиншове право, а також полекшив перехід ґрунтів у повну власність селян. Але »Земельна Спілка« не задовольнилася.

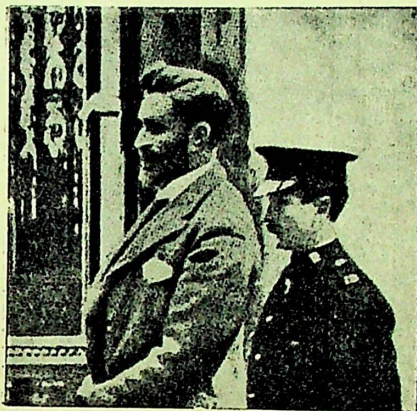
цим законом і вимагала повороту всієї землі селянам без викупу, пояснюючи своє домагання тим, що свого часу вся земля належала тубильцям, а Англія заволоділа нею шляхом конфіскації, тому цілком справедливо домагатися звороту своєї власності і про жадні виплати не може бути й мови. У відповідь на це уряд арештував Парнеля, а «Земельну Спілку» скасував. Та зараз же завязалася нова спілка «Національна».

Тимчасом арештовані вожди випустили з тюрми маніфест, в якому закликали нарід не платити чиншу. Ірландці були вже остільки свідомі і карні члени своєї організації, що всі послушали цієї постанови. Тайні партії з свого боку збільшили терор і серед білого дня стріляли в намічених урядовців, що проїздили по вулицях. Наляканий уряд почав вести переговори з Парнелем і врешті арештовані діячі були випущені. Земельний закон обіцяно було поповнити, а справу «гоумруля» поставити на порядок денний в найближчому засіданню парламенту. Як сказано вище, справі допомогло ще й те, що на чолі уряду став такий людяний чоловік та далекозорий політик, як Гледстоун. Він зрозумів, що краще дати згори те, що може узяти нарід в більшій мірі сам революційним шляхом. Раз ставши на такий ґрунт, Гледстоун не спинився й перед більшими уступками, аби забезпечити спокій. Спершу він стояв за часткові реформи, а коли побачив, що це не задовольнить Ірландців, сам став гоумрулістом і приєднався до ірландської партії.

Парнель не дожив до того часу, коли гоумруль був прийнятий в парламенті. Він умер в 1891 році, а гоумруль побачив світ у 1893 р. Правда, цей законопроект прийнятий був лише в палаті громад, а в англійському парламенті була ще палата «панів», які звичайно одкинули закон про автономію Ірландії. Остаточно затверджено гоумруль аж у 1913. році. Але й тут англійський уряд придумав викрутку: покликуючися на війну, стримав проведення цього закону в життя.

Та годі було спинити хід самого життя, а Ірландці також не стали на пів дорозі. Справедливо каже Мендельсон: «Для Ірландії спасителем і збавителем було покоління з «Земельної Спілки». Воно своєю силою й кров'ю відкупило вікові гріхи. Сила та перейшла в народню думку, в розбуджену свідомість права, а вони (нар. думка

РОДЖЕР КЕЗМЕНТ

(іде в супроводі англ. поліція на смерть)

і свідомість права) тепер формують нове покоління сильніше і більше здорове, яке не тільки для будуччини, але й для себе потрапить жити». (Стор. 26). Ці слова сказані письменником в початку 1900 років, стали пророчими і справдилися за яких два десятки літ. Молоде покоління, що виховалося в рідній школі, та під впливом «Земельної Спілки», дало тих відважних борців, що безоглядно кинулися у вир боротьби не на життя, а на смерть і здобули волю для рідного краю. А ймення таких борців, як мученик Кейзмент та палкий Де Валера, ніколи не забудуть сини Ерина. В 1919 р. вибухла правдива війна між Ірландією й Англією. Провісником цієї війни було повстання, що мало розпочатися в 1916 р. А історія його така.

Коли вийшов закон про автономію Ірландії, англійська частина його — Альстер — не схотіла бути під ірландськими законами і відділилася та почала озброюватися. Тоді ж починається діяльність і Кейзмента.

Великий англійський достойник по службі і вчений, він в молодих літах обіхав всю Африку і брав участь у заснованні держави Конго, відкрив причини сонної хвороби і дістав за свої заслуги від короля почесний титул «сер» (сер або баронет титул трохи низчий за «барона»). В 1913 р. сер Роджер Кейзмент кинув службу і присвятив себе цілком національній справі. З проголошенням автономії він зорганізував «Національний добровільний рух» для оборони громадської свободи. В 1914 р. ця добровільна народня міліція налічувала до 150.000 люда. В тому ж році (з відроченням гоумруля) Кейзмент перетворив добровольців у справжнє національне військо. Повстання почалося в Великодній понеділок 1916 р. і Німці обіцяли свою допомогу. Кейзмент особисто їздив до Німеччини в цій справі і повертався із зброєю та запорукою допомоги. Одначе англійські шпиги — вже поінформовані — підстерігали його і арештували, саме коли він висідав із пароплава. Суд виніс йому присуд смертної кари через підвищення, одначе з пошани до його попередних заслуг цю ганебну кару замінено на розстріл. Кажуть, що королю шкода було позбавляти життя такого славетного чоловіка і він радив засудженому через адвокатів подати прохання про помилування, але той з призирством відкинув таку пропозицію. І 3. VIII. 1916 р. це горде серце спинилося від кулі байдужого жовніра.

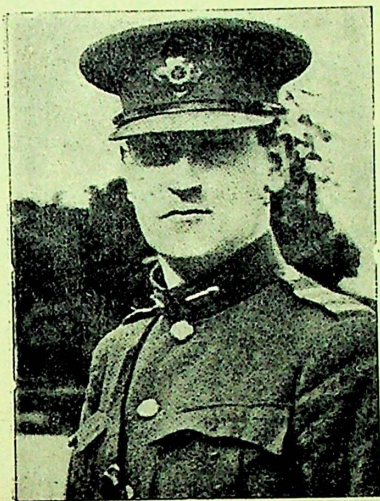
Та ніщо не пропадає марно. І ця висока жертва, що принесена була на вівтар вітчизни, ще більше роздула полум'я повстання і воно спалахнуло по цілій країні. Падали борці за борцями і, здавалося, самовпевнений Британець знову буде торжествувати, але до цього не дійшло. В 1919 році в Ірляндії утворився таємний парламента. Головою його обрано Де Валеру, товаришем — давнього революціонера, організатора партії сінфайнерів, урівноваженого Гріффітса, що за свою мудрість був прозваний «мозком Ірляндії». Військові справи були передані до рук генерала Михайла Коллінса, що за свою хоробрість заслужив імя «меч Ірляндії». Проголошена була незалежність Ірляндії і війна Англії. Три роки не вгасала запекла війна, підчас якої Ірляндці цілком бойкотували англійський уряд і виконували постанови лише свого тайного уряду. Американські Ірляндці підтримували справу грішми.

Нарешті Англія опинилася в прикрому становищі. Ірляндія фактично була незалежна, а Англія в звязку з воєнними подіями несла великі видатки, не маючи ніякої користи, крім того знесилена в світовій війні, потребувала спокою. Тимчасом сусідство такого завзятого воюючого потребувало багато сил і уваги. А коли згадати, що Англії треба було пильнувати спокою й у інших своїх володіннях (колоніях), то стане ясно, що вона мусіла була узаконити фактичний стан, погодитися на незалежність Ірляндії та простягти руку миру своїй воєвничій сусідці. Як уже було сказано, сталося це 6. грудня 1921. року.

Наталія Дорошенко.

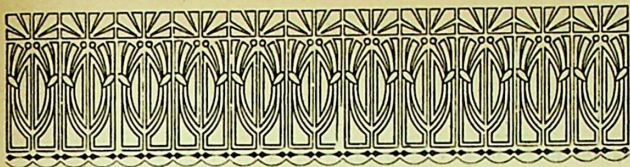

КОЛЛІНС

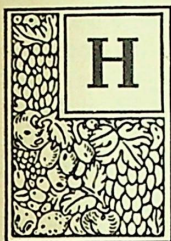

I.

Ольд Гед (Old Head)

Не розумію, як ти можеш мешкати в цій Богом забутій місцевості! — говорила моя приятелька, втомлена довгою їздою з Дабліна (Dublin) до Уестпорт (Westport) особовим поїздом, що здержувався на будь якій стації.

Її увага була справедлива. Краєвид крізь вікно воза зовсім не був принадний. Як оком сягнути тільки рівнина та торфовища, які тяглися далеко ген-ген аж до краю овиду.

— Підожди, кажу — побачиш річи, які цілком відповідають цьому краєві і думаю, що вибачиш мені.

Була трохи неспокійна, а я, бачучи, що надійшла пора припливу моря, відчувала задоволення. Нема ніщо прикрішого для приїзжих, як дивитися на морське побережжя, відслонене понуре, коли відпливуть хвилі.

Хутко показався на тлі неба прегарний образ Кроуг Патрік (Croagh Patrick), а нижче гір ми побачили тиху долину, до якої з насолодою зверталися очі. Море проблискувало крізь галуззя дерев.

Сталося, як я думала. Моя приятелька виглядаючи крізь вікно малого сальонику зрозуміла, чому ми вибрали цей куточок землі, на який що раз радніше дивимося від десятка літ.

А врешті ми його не вибрали. Не з власної волі прибули ми тут з мужем і осіли після довгої мандрівки на підгір'ю Кроуг Патрік. Загнала нас сюди незалежна від нашої волі сила, яка керує людською долею. Просто кажучи, ніхто з доколичних власників не хотів винаймати помешкання таким небезпечним людям, як ми. Тільки тут в Ольд Гед одна моя знайома ужила підступу і на своє ім'я винайшла маленьку хату. Вона потрапила добути таке довіря у твердої як камінь властительки »торійки«, що ця не спостерігла зради. Мій чоловік щойно вийшов з вязниці і потребував кількатижневого відпочинку, щоби набрати сил до нової боротьби з затіями, що загрожували Ірляндії. У вязниці почав писати повість, події якої відбувалися в Клер Айленд (Clare Island) на підгір'ю Кроуг Патрік за часів королевої Єлисавети і володительки Клер Айленд, Грешії О'Маллей. Хотів отже пізнати перед викінченням книжки край.

Чарівний притулок. Ми оселилися на скелі, а під ногами у нас кипіло море; ми мали тут наче власний Біяріц, котрого на щастя не віднайшов досі ні один купелевий торговець. Залізнична станція і телеграф від нас що найменше зо дві милі, а подорожні сюди не заходили.

Тут розпочала я також свою кар'єру, як пані дому. Добра приятелька, що позичила нам свого прізвища, відступила мені також наймичку, стару Ірляндку. Це була зразкова наймичка, але мала одну хибу — не терпіла при собі в кухні жадної іншої особи.

Думаючи, що вона почуватиме себе самотною в цій пустелі, я умовилася з одною тамошньою жінкою, щоби приходила помагати моїй Віні та трохи розважила її розмовою. Хоч запрошена була дуже мила в поведінню і незвичайно чемна — Віня швидко розгнівалася і зачала їй дорікати, що без перестанку попиває чай. — Тільки відвернуся — говорила — а вона вже варить собі чай!

Я мусіла отже її відправити і щойно Віня почала ревню господарювати, певна, що ні з ким не буде ділити своєї влади.

Найближче село від нашої хати за два кілометри. Тут треба було посилати по все: по хліб, мясо і т. и.; решту засобів для тіла й душі достарчувала нам почта. Але часто надходили різні речі за пізно і почтар приносив нераз риби пізніше на кілька день. Накупили курей і Віня годувала їх з великим замилюванням, виявляючи таким чином більше любови до звірят, ніж до людей з Мейо (Maуо).

Самаж походила з сусідньої місцевости Слейро (Sligo), що межувала з Мейо, а проте уважала себе вищою істою і трактувала сусідів з гори. Нераз я дивувалася, що вони не відповідають як слід на різні провокації В ні.

Мейо це одна з найбідніших місцевостей Ірляндії, а мешканці звикли, що їх уважають менше вартними під кождим оглядом. Кілько разів питали заблукавших до Англії, або Америки, звідки походять, відповідали: Ми родом з Мейо! Нехай Господь ласкав нам буде і змилюється над нами! Тяжко вигадати покірнішу відповідь.

А отсе вбоге Мейо було два рази видовищем народнього бунту і огнищем думки звільнення рідної країни: перший раз за часів «Земельної Спілки» а другий — недавно за часів «Народньої земельної Спілки», котрий вкінці зединив Ірляндію після десятилітньої кровавої боротьби.

Тепер мешканці Мейо вже трохи певніші себе і певно потрапилиби дати відповідь Віні. Одначе тоді вона могла не боятися, що хто небудь спинить її проповідь, яку вона проголошувала з досадою.

Віня була інтелігентна, висловлювалася поправно і легко, швидко і зручно виконувала свою роботу, але мала також свої дивні звички, котрі мене нераз бавили. Любила нпр. оповідати широко і довго історію смерти

всіх своїх господинь. Слухати сих оповідань перериваних ревним плачем і всіми подробицями не було завжди приємно. Всеж таки скільки разів щось мене задержувало в кухні, мусіла мимовільно вислухати трагедії. Нарешті Віня показувала на вікно, об яке стукали галузки дерев і притишеним голосом кінчала:

— Що ви сказалиби, пані, якби наприклад в цьому от вікні серед галузок показалося обличчя моєї небіжки пані?

І дивилася з такою трівогою на дерева, що мене кортіло їх зрубати. Та не зробила цього, тільки страхом ради, що розгніваю властительку. В таких містичних моментах я звичайно тікала або не могучи сього зробити звертала мову на kota. Віня відвертала тоді очі від вікна, з її лица зникав страх та смуток і вона усміхалася і розпочинала оповідання про цю тварину.

Коли ми тільки перебралися, застали в своєму новому мешканню kota дуже худого, перестрашеного, при звичаєного до побоїв і різного рода мук. Здається, що від уродження ніхто його не погладив і не давав йому їсти. Досі живився власним промислом. Коли першого дня побачив миску молока, приготовану Вінею для нього, кіт пирснув, наробив крику, перестрашений незвичайним явищем і утік. Але Віня тим не зразилася і рішила освоїти kota. Ніщо не могло вкоротити її терпеливості і вкінці у наслідку довгих старань кіт навчився їсти в хаті, як усі чемні коті.

Віня увійшла раз до кімнати, а на обличчі у неї радість і тріюмф.

— Щож Віню — питаю — смакував тобі лосось? Ми мали на обід лосося і Віня дістала також свою пайку.

— Де там, прошу пані! Кіт зїв.

— От поганець! скрикнула я — дам я йому, нехай лише покажеться.

— Нехай пані лишуть його в спокою. Я дуже задоволена. Я досить намучилася, поки навчила його їсти рибу. Шкода, що пані не бачили, як він скочив на стіл і ковтав. Ха, ха, ха! Зів усе разом з кісточками.

Така горда була з поступів у вихованню kota, що я не побила його. Спасся дуже, виріс і думаю, що жалкував за нами, як ми виїхали і він мусів знову повернути до давнього способу харчування.

Так само, як кіт мав велику ласку у Віні Педді (Paddie). Се був малий, десятилітний хлопець з розумним виразом обличчя і рум'яним лицем. Його батько огородник бувшої властительки, хотів також помагати Віні. Одмовилася з гідністю, але згодилася на послугу Педді. Від того часу ходив з кошиком до міста і вертався з хлібом і почтовими значками, які ми зуживали у великій кількості.

Я ніяк не могла привчити Віню, щоби вона їла завжди в певній порі дня. Звичайно, як годувала курей, ділилася з ними своєю їжою, а кіт в тойже час поїдав її вечерю. З сього була вона дуже задоволена.

Характеристичне для цілого племені, що Ірляндці зовсім байдужі до їжі. Коли чоловіка, що працював цілий день і нічого не їв, спитати, чи не повечерявби, він задумується і щойно тоді відчує, що голодний. Селяне виходячи досвіта на торг, не беруть з дому ніяких харчів і не журяться їжою. Бігають цілий день у своїх справах, а вертаючи до дому заходять, щоби щось проковтнути, найчастіше келішок віски. Як ділає ся горілка, часто фальшована, в порожнім жолудку, легко собі уявити. А кілька разів чую про піяцтво Ірляндців, приходить мені на думку, що винувати їх треба не так за те, що багато пють, як за те, що за мало їдять. Багато часу й труду треба буде, поки вони звикнуть їсти в певні години. Мабуть стільки, кільки коштувало Віню, щоби привчити kota їсти рибу.

Вкінці важко було розпочинати жолудкове виховання Віні. На це вона була за стара тай пожиття з нею мало тревати відносно дуже коротко. Ще инша звичка старої кухарки турбувала мене. Хатина, яку ми замешкували, складалася з кількох малих кімнат з ліжками. Я не цікавилася, котру з них вибере собі Віня. Одного дня покликала її тоді, як вона вже лягла спати. Я постукала до її спальні. Ніхто не відзивався. Відчинила двері — в кімнаті нікого не було. Вона очевидячки спала в иншій кімнаті.

Клер Айленд було так близенько, що хвилями при певнім соняшнім освітленню здавалося, що можна досягти його рукою. Це так бавило нас, що вибралися одної днини човном рибалки з Меррік (Murrisk). Він сам приплив по нас прекрасним ранком. Вітер вів у напрямі їзди і рибалка обіцяв, що за дві години будемо на острові. Був це худий чоловік з запалими щоками і розумними ясними очима. Його дванацятилітній син, босоногий хлопець кермував мовчки лінвами вітрила. Але швидко вітер ушух і ми безрадні мусіли кілька годин стояти недалеко від острова. Наш рибалка, на прізвище Берк (Burke) бував в Америці. Оповідав нам багато про свою роботу в копальнях і про причину, яка приневолила його до повороту. Мав пригоду: машина відрізала йому палець, отже повернувся і взявся до рибальства. Заняття це дуже невигідне, мусить дуже працювати, але поки є човен, нема на що нарікати, бо хоч з голоду не вмреш. Так жив старий Берк ураз з своїм батьком. Аж одного разу буря вивернула човен і кинула його на дно, тато утопився, а Берк лишився сам один в розпуці. Оповів нам цю сумну історію. Одного вчасного ранку вплив ловити рибу разом з татом. Зразу море було спокійне. Але нагло, як це часто буває в Кля Бей (Clew Bay) повіяв вітер і схвилював воду. Човен почав потапати. Тато не вмів пливати, що на жаль з багатьма рибалками трапляється, тому син

мусів обхопити його і силувався разом з цим тягарем плисти до берега. Але не вистарчило сил і корч стягнув рамя. Тато поринув в воду. Тимчасом хвилі били щораз сильніше. Берк тричі поринав у воду, тричі ловив потапаючого за волосся, але за четвертим разом виплинув сам... Так оповідав рибалка, а коли скінчив схилив голову з розпуки і стиду від думки, що цим оповіданням викликав погорду до себе. Не дивився на нас, тому не міг бачити нашого подиву. На третій день — закінчив — вода викинула мертве тіло і ми поховали його в Меррік.

— А човен?

— Пощастило мені його врятувати. Саме, як мав потонути, я видряпався на щоглу, щоб оглядітися, де ми є. А коли буря стихла, я приплив з кількома знайомими і ми добули його на верх. В тім саме човні сидите зараз ви, моє панство.... От уже й острів.

Ми пристали до берега і я не мала часу сказати йому, що ліпше булоб, як би не згадував подорожним про минушину човна, бо це зовсім не додає охоти користуватися ним. Одначе можливо, що не зрозумівби мойого побоювання.

На березі чекав уже о. Молльой (Molloy) і показав нам острів, котрий в тім саме часі був видовищем суперечок і ріжних клопотів. Достався двом жінкам в спадшині від батька, котрий заплатив за нього більшу суму і тому незвичайно підніс чинш за аренду. Убогі арендарі боролися з розпачю о іstownання, а проте не могли заплатити надмірної суми і от шериф прийшов фантувати худобу. Приїхав своєю яхтою, котру люде добре знали. Як тільки яхта зявилася на овиді, сигналізовано її як ворожий корабель. За кілька хвилин корови і вівці пропадали в неприступних криївках.

О. Молльой оповів це все, а потім провів нас до палати Ґрешії О'Маллей. Мій чоловік пішов з ним потім оглядати річи гідні сього, а я лишилася сама з міс Молльой.

Ця пані почала оповідати мені подробиці життя, яке вела з братом на острові.

Є місяці, коли зносини між островом а сушею цілком припиняються через довгі бурі і тоді самотні мешканці цілими тижнями полишені самі собі. Стан води не дозволяє ні одному човнові ні підплисти ні до острова пристати, а харчі вичерпуються майже зовсім. Всім приходится допомагати собі обопільно, а часом трапляється тут справжній голод. Тому безмежна радість огортає всіх, коли з'являється перший човен, що везе харчі та новинки зі суші. Раз на тиждень о. Молльой їздить до сусіднього острова Ініштерк (Inishturk), щоби відправити там богослуження. Це недалеко, але часто, коли надійде несподівано буря, священник мусить чекати і тоді каже міс Молльой:

— Відчуваю страшну самоту. — А проте любить свій острів і його мешканців і оповідає, як їх дуже гнітять і визискують і, які вони убогі та терплячі.

Вертаються нарешті панове і міс Молльой запрошує нас обідати. Сей обід свідчить, що ми прибули на острів не в голодний час. Години минають швидко і ось вже пора вертати до дому.

Але небо накрили хмари. о. Молльой пропонує нам свій човен, але нам не хочеться образити старого Берк і ми сідаємо до нього. Та ледви відплили від берега, як зірвався вітер і розірвав на двоє вітрило. Добре, що це сталося недалеко від берега і о. Молльой міг взяти нас до свого човна. Ми лишили Берк на острові. Пращався з нами держачи голку з ниткою і впевняв, що за годину шкода буде направлена. Ми висіли в Руна, (Roona) — півострові найбільше висуненім в море, але зараз почався дощ. Нам лишилося кілька кілометрів до Ольд Гед. В наслідки великої зливи ми не могли йти, тому зайшли до одної хати і там грілися добре коло торфового огнища. Господиня приймала нас з міною маркізи часів цїсарства.

Всі селяне тут такі чемні, що побути в їх товаристві дуже приємно. Тимчасом господар не дивлячися на страшну зливу пішов до сусіда по візок. Заїхав візок і ми попрощалися. Наступила ніч, дощ не переставав лити і при найліпшій охоті трудно було посуватися вперед серед темряви. Чоловік мій прохав візника поспішати і одержав філософічну відповідь, якої ніколи не забуду: Чи ж хочете пане наражатися на пригоду тільки через те, щоб приїхати на кілька хвилин швидше? Ми мусіли згодитися з ним і мокли далі.

Незвичайно гарна є мова у місцевого населення. Говорять всі по англійськи вплітаючи цілі речення і поодинокі кельтійські слова. Здовж берега найбільше убогої частини краю, цілі села говорять виключно кельтійською мовою, хоч всі майже знають англійську. Молоді говорять радше по англійському. Кажуть, що при вечірній молитві старі говорять по кельтійському, а молоді відповідають по англійському. Ся молитва прекрасна. Хоч не розумієш ні слова, але захоплюють тебе дивно старі прекрасні звуки.

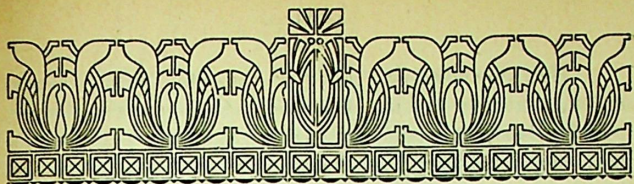
Молодші думають, що кельтійська мова є ознакою нижчої культури, але мимоволі думають по кельтійському і до своєї англійської мови вводять образність і оригінальність, риси старої кельтійської мови. Старі, що говорять прастарою мовою, не відчують її краси, одначе там, де сю мову вже призабули, головно по містах, почався рух, що має ціллю рятувати давню мову, а шкільна молодь обох полів учиться її зі замилюванням.

В дома ми застали Віню в чорній розпуці. Вона знала історію човна, яким ми поплили. Ходила здовж берега і давала знаки. А коли не було відповіді, була переконана, що ми потопилися і оплакувала трагічну смерть своїх нових господарів. Ми впевнювали її, що вернемо на обід, отже наше спізнення упевнило її ще більше в її чорних здогадах.

Тому зраділа, як побачила нас хоч перемоклих до-
нитки, але живих. Накрила зараз стіл, подала теплий
напиток і розпалила веселий огонь у печі.

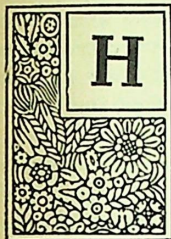

II.

Вілля Ельтамонт (Altamont)

а другий рік я звернулася до властительки будинку Ольд Гед з пропозицією винаймати його на літні місяці. Відповіла мені сухо, що будинок не є вільний. Я знала добре, що вона оголосила в часописах, що будинок винайме літникам, але не хотіла ні за що в світі мати під своїм дахом націоналістів.

Ми почали шукати іншого мешкання, і тоді я переконалася, до чого торії зорганізували в цілій країні бойкот народівців. Двацять кілометрів навкруги від Ольд Гед до Мальремі (Mulgram) не було для нас місця. Відмовні листи приходили з усіх боків. Усі двері замикалися перед нами; що для всіх було легким, для нас було недосягим. Всі дооколичні властители належали до ворожої партії і уважали нижче своєї чести дати нам притулок. Ці, що належали до нашої партії, були вбогі і не мали домів до винайму.

А одначе які скромні були наші вимоги? Мала хатина, трохи зелені, дещо моря перед очима — от і все. Важко перелічити всі наші пригоди і розчаровання. Обмежуся подією, яка зайшла в Гедзер Льодж (Heather Lodge).

Нас повідомлено, що є до винайму малий, гарний дімок, недалеко Мальремі. Ми поїхали дорожкою. Сторож, рудий Шкот, привітав нас дуже чемно, провів по маленькім, але дуже вигіднім мешканню з виглядом на море і дерева, і сказав умови, які нам цілком підходили. Умовившись з ним що до деяких незначних змін, які забезпечували більшу вигоду, я була переконана, що це нарешті кінець нашим клопотам. Ми пішли на прохід, а по повороті побачили з лиця Шкота, що щось сталося. Був похмурий і ледви цідив слова.

— Побачиш, що не винаймуть нам, сказав мій чоловік.

Петей, (Patey) старий візник, що привіз нас, сказав сторожеви наше прізвище, а міна Шкота свідчила, як прийме його пан нашу пропозицію винайму. І дійсно кілька днів пізніше одержала я повідомлення, що дімок не є до винайму.

Опір торіїв роздратував нас і як це часто буває, зробив упертими. Ми вирішили тоді оселитися стало саме там, де нас не хотіли прийняти на кілька літних місяців.

Один молодий священик, якого ми пізнали в часі побуту в Ольд Гед, запровадив нас до Роузбер, (Rosbeg) до будинку оточеного городами і полями. Але дім не наймався, а був на продаж без меблів, тому не можна було мешкати в ньому. Ми обійшли всі кімнати. Вікна вітальні виходили на велику леваду обсажену деревами, а недалеко виднів Кроуг Патрік, гарний маєстатичний. Він так притягав зір, що неможливо було відірватися. Стояв травень. Левада була смарагдового кольору, який зустрічається тільки в ірландських селах. Деревя від вулиці були такі густі, що ми почували себе на самоті, десь далеко від людей. Під деревами цвіли квіти. Стара жінка, що водила нас скрізь, була дуже совісна, не забувала ні про одну хибу; говорила, що спальні малі і темні, в сутеренах, де містилася кухня і кімнати для прислуги, показувала нам в куті сліди вогкості.

— Там є щурі — говорила гробовим голосом.

Я увійшла в сад. Він був в старовинному стилі з купами дерев, альтанками повитими виноградом і сітими рівних алей, що перерізували одна одну. Ростинність була без перешкоди, дерева не знали ножиць, росли як хотіли і творили темну гущавину. Добре було тут марити. Та на жаль в саду не можна мешкати, а купувати меблі на шість місяців булоби нерозумно. Приходилося виректись приємности. Стративши надію на власні змагання, ми поручили комісіонерові з Дабліна, щоби вишукав для нас мешкання в інших сторонах.

Одного дня у нас виникла думка купити дім з опущеним садом. Замість шукати що року, деб провести літо, будемо мати свій захист. Ця думка подобалася нам дуже, бо вже далися нам в знаки льондонські помешкання. Отже поручивши своєму комісіонерові почати перші кроки, прохали не виявляти нашого прізвища аж до закінчення справи. Комісіонер належав також до противного табору, але за оплату умів погодити це якось з своїм інтересом і провадив також справи націоналістів.

Невдовзі повідомив нас, що треба купити разом і поле, коли хочемо мати дім і сад. Поля було до 20 акрів. Якось не дуже подобалася нам думка купувати такий великий кусень землі, одначе власник не згожувався уступити. Він хотів продати усе і ціну призначив дуже приступну, не зважаючи на чинш, який належався льордови Слейго. Врешті ми згодилися. Наш повірений вів діло обережно і виявив прізвище небезпечного купця тоді, коли dokonано всі формальности.

Продавець, лікар з Ньюпорт (Newport), який одідичив посілість від далекої своячки, був задоволений з продажу і не журился політичними переконаннями покупців. Але сусіди-торії усі накинулися на нього і намовили зірвати контракт та не впускати вовка до вівчарні.

— Як можеш в самому осередкові завзятих сторонників люду розкладати огнище бунту.

Лікар подався під натиском, але закон був по нашому боці і тому не міг ніщо зробити.

Таким чином ми зробилися клієнтами лорда Слейго і заволоділи віллю Ельтамонт разом з садом і полем. Назву віллі ми перемінили на Молльов Коттедж (Mollow Cottage).

Була у мене наймичка, молодша і розсудніша за Віню, одначе не менше досвідчена та привязана. Треба сказати, що тут між господинею а наймичкою в швидкім часі повстає повна обопільна симпатія і рівність, про що деінде трудно і мріяти. Часто без слів настає повне порозуміння і згода. Ірландській наймичці можна повірити найбільшу таємницю, річ, за яку політичні вороги запла-тилиби великі гроші, справу, яка викликає загальне зацікавлення і навіть приковує до себе очі пильних шпигів, а не бувало випадку, щоби наймичка зрадила цю тайну.

Ірландський наймит швидше дасть себе покряти на шматки, ніж зрадить таємницю свого хлібодавця. Не зробить цього навіть за велику суму грошей. Лише привичка пити, яка трапляється у старих кухарок, викликає часом деяке побоювання. Одначе молодші, з правила віродостойні.

Молоді дівчата складають при миропомазанню обіт, що не будуть пити ніякого алкоголю до 21. року життя. Цей звичай є найліпшою запорукою. Бо дівчина, котра до 20 року життя здержується від напоїв, є в певній мірі забезпечена від того, щоби потім могла прийти її охота надуживати алкоголю.

Ірландські єпископи змагають поширити цей звичай також на хлопців, в переконанню, що це найвідповідніший засіб боротьби з піяцтвом.

Нашому намірові замешкати на селі всі дивувалися. Приятелі чоловіка вішували, що скоштувавши самітного життя, ми через місяць втечемо до міста. Але от минуло

дванацять літ, а одинока наша журба є, коли мусимо часом покидати наше в зелені укрите гніздо і вертати до пустелі домів і улиць, що зветься Лондоном.

Недостача товариства! Е, хто що любить! Ми дикі люди і радше живемо з убогими сусідами, дрібними хліборобами. Вони ціле наше товариство і чим ліпше пізнаємо їх, тим більше цінимо прикмети їх характеру і дивуємося їх терпеливості і мужности.

У звязку з цим кілька слів про останню власницю нашої вілли. Була це низька похоплива жіночка. Одержала господарство від батька, котрий оженився у друге. Мешкала з мачухою аж до її смерти, почім лишилася сама. Батько був управителем кількох великих земських власників в сусідстві. Мав свою канцелярію в однім крилі дому. Це була невелика кімната, до якої входилося з надвору високими крутими сходами і такими вузькими, що двоє людей разом не могло пройти.

Кількож то трагедій відбулося в цій комнатці. З яким тяжким серцем йшли ріжні бідаки на гору і з яким страхом ставали перед байдужим до їх нужди урядником. В тих часах арендарі залежали від ласки і неласки лендльордів та їх урядовців, що обходилися з ними, як зі своєю власністю, як з невільником.

Навіть за нашого побуту після тридцяти літ невпинної боротьби і відносного поступу, вистарчить послухати оповідань убогих, вивласнених людей з Мейо, щоби переконатися, як страшно дається їм в знаки тиранія лендльорда. І це не є пуста балаканина. Бідолахи дають докази своїх слів. Приходять до мого чоловіка за порадою. Приносять пачки судових паперів і ріжних документів, на яких мало що розуміються. Досить глянути на ці докази, щоби переконатися, що бідолахи стають жертвами огидного визиску або лендльорда, або адвоката, котрим девять разів на десять випадків платять без жадного поквітовання, а також зовсім не користаються

з полекш, признаних новим законом для арендарів. Вони так звикли до гніту, що не відчують його в такій мірі, як чоловік, якому оповідають. Вони відчують пільгу, коли можуть виговоритися і не думають про користи, які можуть з цього вийти; їм вистарчить симпатія і спочуття.

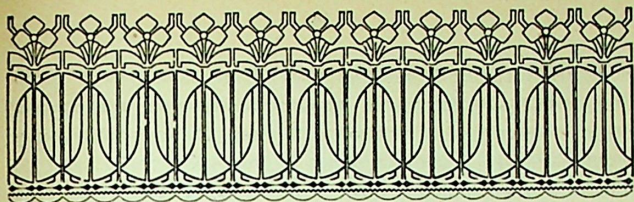
Замість кінчити своє оповідання проханням допомоги та поради проти гнобителів, що кожний зробивби на їх місци, кажуть: — Бог ласкав! Кожний раз, як я чула ці слова, я почула себе такою маленькою в порівнянні з людьми, що мають таку терпеливість і таку побожність, самоту потіху в твердім, страшнім життю. Тільки це їх підтримує.

І ці слова промовляли жінки, які терпіли таку страшну нужду і гніт, що у мене не вистарчало слів потіхи, слів, котрі не виглядалиби на іронію.

— Бог ласкав!

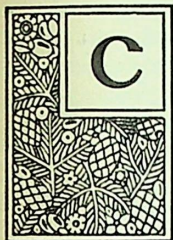

III.

Дві героїні аграрної боротьби Перша вдова мого мужа.

рібним промінням освітило сонце Кроуг Патрік. Небо було чисте, ясне. Я намовила чоловіка кинути папери і проїхатися разом зі мною вздовж берега. Було це саме після того, як ми замешкали в Мольов Котедж. Чоловік згодився.

Уже сиділи ми на візку, коли на горі показалася жінка вбога, але чисто одягнена. На голові мала шаль, ноги босі, а на лиці, яке замолоду мусіло бути гарне, вигляд заклопотання і жури. Споглянула на нас, завагалася, а потім на моє здивовання стала на коліна над ровом і піднесла руки до гори.

Я веліла їй встати і поспитала нетерпляче, як її звуть.

— Я найнещасливіша жінка під сонцем — відповіла. Я вдова Кітерік. Приходжу до пана Уіліяма О'Браєна по пораду і поміч.

Я чула не раз про вдову Кітерік. Священик з Уестпорт розповідав мені її сумну історію.

Перед двома роками умер її чоловік а довга недуга вичерпала скромні засоби. Кітерік був дрібний орендар льорда Слейго і обрабляв невеличкий кусник камінистого

поля. Найстарший девятнадцятилітній син зачав після смерти батька хорувати, врешті занедужав так тяжко, що мусів йти до шпиталю, де й умер. Рівночасно здох у вдови кінь і остання корова. Удова Кітерік мала дві доньки в Америці, але одна з них була слаба і не могла присилати грошей, друга вийшла заміж, мала діти і тільки з тяжкою бідом могла вижити їх.

Я поспитала паню Кітерік, скільки дітей має ще вона. Відповіла, що має ще дві маленькі донечки, та малу дитину, котру сама годує.

— В нашій родині є дідичні сухоти, годую моє маленьке, бо не може їсти кукурудзи, якою жиємо.

До того всього заскаржив урядник лендльорда нещасну за залеглий державний чинш. Винна була щось за два чи за три роки. Поки жив чоловік платили належитість, хоч не раз відіймали собі від уст; тепер це неможливе.

Вдова пішла до урядника, представила йому своє положення і просила проволоки.

Одначе це не помогло. Доручено їй судовий вирок, що відбирав їй дах з над голови. Вкінці прийшов шериф зі своєю бандою. Удова взяла дитину на руки, дві донечки вчепилися за її спідницю і так пішла до свого брата Герейта, котрий мешкав недалеко і був так само убогий, ще й мав численну родину.

Брат дав захист вдові, дітям і нужденній обстанові, котру шериф викинув на вулицю.

Один молодий чоловік, який мешкав у сусідстві, пішов до урядника льорда Слейго з пропозицією взяти в аренду землю вдовиці. Урядник пристав на це і Фой обняв малий хутір. Не спровадився до опущеної хати і мешкав далі у матери, але як знак посідання завів до стайні корову. Від тої днини мав усіх сусідів проти себе і дістав прізвище «граббера».

Щоби зрозуміти ціле значіння цього слова і ненависть привязану до нього, треба уявити собі аграрну

нужду в Ірландії, в графстві Коннот (Connought). Внаслідку тиранських кровожадних, давніх законів, хлібороби стиснуті на малій площі, присилувані жити і платити аренду з нужденної камінистої землі, перебувають неначе в стані облоги. Тому »граббер«, який бере землю викиненого арендаря, стягає на себе осуд загалу, який би впад в обложенім місті на рабівника харчів, призначених до спільного ужитку. Провина граббера може ще більша, бо оборона покривджених арендарів полягає лише в бойкоті. Звичайно лендлорд тратить, бо опорожнену землю не бере ніхто в посідання, а кривда мститься на його кишені. Тому зненавиджено Фоя.

Пані Кітерік була особою спокійною, навіть боязкою, але на вид Фоя, який ходив по її нивці, відчула гнів і розпочала боротьбу.

Раннім ранком узяла серп, пішла в поле і почала жати траву.

Фой приловив її на горячому вчинку. Почалася боротьба на кулаки; вдовиця природно улягла і вернула з плачем до брата. Але почуття кривди не дало їй спати. Одної днини взяла дітей, силою відчинила хатні двері і розташувалася в хаті. На підставі англійського закону це є злочин, за який карають вязницею, а пані Кітерік дуже боялася вязниці, як взагалі всі селяне.

Справедливість не дала довго на себе ждати і вдовиця одержала візвання до суду. В розпуці прибігла до мого чоловіка, як одинокої людини в графстві, що як мала надію, не побоїться боротьби з могутнім лендлордом.

Розповіла все докладно і вернулася трохи потішена і заспокоєна. А мала чималий кусень дороги до дому. Туди й назад було дванайцять кілометрів і нещасна жінка мусіла перебігти їх кільканадцять разів підчас цілої справи, одного дня за порадою, другого за потіхою в новій пекучій справі.

За кілька днів перед процесом ми відвідали вдову. Була дуже неспокійна. Пані Кітерік мала знаменитого адвоката, що навмисне приїхав з Дабліна. Після переведеної розправи, великою більшістю голосів проти одного увільнено пані Кітерік. Радість додала їй молодости й краси, а вдячність вилилася в зворушаючих словах. Але на сім не скінчилося. Минула її вязниця, а розписана публична складка принесла їй коло тридцяти ліврів. Був це увесь її маєток.

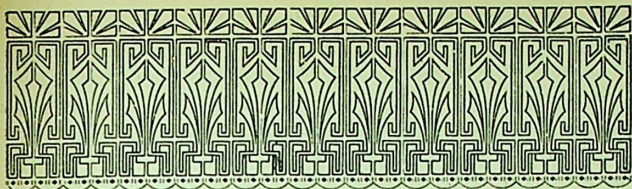
По оголошенню присуду панотець Айріс, котрий від тридцять літ ніс потіху та допомогу убогому населенню а молодь учив патріотизму, купив за зібрані гроші на торгу гарну чорну корову, яку велика юрба народу відвела з тріумфом до мійської брами. Пані Кітерік з коровою, приятелями та сусідами вернулася до виграного домівства.

Оборонцеві вдовиці зроблено овацію, а він з запалом, який мене навіть дещо переразив, радив усім вдовам цілої Ірляндії звертатися до мого чоловіка. І дійсно після цієї першої вдови зявилося багато інших.

Фой природно зрікся прав насильством набутих, і виїхав до Англії, лишивши пані Кітерік в спокою.

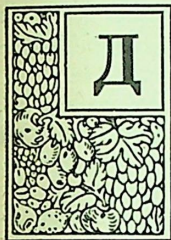

IV.

Друга вдова мого мужа

Друга вдова була особою іншої вдачі. Її порівняти можна з Жанною д'Арк. Завжди з усмішкою на устах йшла проти ворогів і боролася з ними до останнього. Мала, на зріст худа, майже погана, лице обсмалене сонцем, мала блискучі й так виразні очі, як виразним є Кроуг Патрік, коли сонце заходячи позолотить темні корчі на його збочах.

Пані Семмон втратила саме чоловіка. Ще недавно було їй добре. Мали корову, теля і кілька овець. Але хвороба чоловіка підірвала дуже їх добробут і після його смерті вдова лишилася без засобів з дев'ятьма дітьми, з яких найстарше мало чотирнадцять літ, а наймолодше ледви рік. Та відважна вдова рішилася боротися за існування родини. Чула, що може працювати в полі, бо нераз перед тим помагала чоловікові, а в часі його хвороби працювала за двох. Урядник лендльорда повідомив її, що залягає з чиншом і має його зараз заплатити. Просила почекаати, але їй відмовлено.

Попродала худобу, але за це виручила ледви половину потрібної суми. Жертвувала корову урядникови, та й це не помогло; дістала повідомлення, що або заплатити

усе, або мусить вибратися. Нещасна жінка опинилася на улиці. Недалеко стояла школа з порожнім помешканням учительки, бо та мешкала у своїх батьків.

Ферму вдови зараз же наняв якийсь чоловік, урядник з Rent office і з цього моменту почалася ворожнеча між граббером і його жертвою.

Пані Семмон вирішила недопустити, щоби граббер-рабівник уживав спокійно поле, яке мало годувати її дітей. І от, коли пішов до міста продавати худобу, пішла слідом і на торзі кричала з усіх сил, що він рабівник і що забрав її землю. Розуміється купці відійшли, граббер переслідуваний зі соромом забрав худобу до дому, але справа не скінчилася безкарно для пані Семмон. Її укарано тримісячною вязницею.

Саме в той час, коли я перший раз почула про неї, вона вийшла з вязниці. Всі діти хорували, лежали на землі, а мама не мала що дати їм їсти, ані чим їх лікувати. Хтось їй порадив звернутися до мого чоловіка. Це був найвищий час, бо сили бідної уже цілком вичерпалися. Викинута з аренди, поки були ще гроші з продажу худоби, не просила ні у кого допомоги. І мушу признати, що за час нашого знайомства, рідко коли приходила скаржитися. Робила це лише тоді, коли не було іншого рятунку.

Мій чоловік пізнав її після того, як її було викинуто з аренди, але довідався і про те, що діялося до часу, коли начала відсиджувати кару. Не виявляючи цього тільки спробував її, як поведився з нею «граббер» від часу, як вернулася з Касльбар Джейль (Casllebar Jail). Усміхнулася так виразно, що це заступило довге оповідання і заявила коротко, що від цієї пори він не продасть ні одної вівці. Більше не додала ні слова.

Якийсь знайомий з Уестпорт, що був на торзі, оповідав нам, як завзято переслідувала пані Семмон «граббера» і його вівці. Далі вела з ним боротьбу так довго,

що знов дістала кілька місяців вязниці. Як покидала цим разом хорі іще діти, була в розпуці.

Найстарша донька, що мешкала у діда і баби, приїхала заступити дітям маму, але була на це за молода.

Одного вечера вертаючися з поїздки, ми задержалися в Лінайн (Leenape), де мешкала пані Семмон. Мій чоловік довго стукав до школи. Довго не було відповіді. Нарешті відчинилися двері, і в них станула молода дівчина. Обличча у неї було перелякане і мій чоловік довго мусів їй пояснити, що ми приятелі, поки вона успокоїлася. Ми увійшли в хату. В печі горів торфований огонь, а коло нього тиснулося осмеро перестрашених дітей. Швидко освоїлися з нами. Пані Семмон сказала правду. Всі діти спали долі в малій кімнатці під доглядом найстаршої доньки, одначе за молодої ще, щоби удержувати таку численну родину. Серце у нас заболіло.

Мій чоловік заразже написав до газети «Фрімен» (Freeman), в якій розповів цілу мученицьку історію пані Семмон і при кінці додав опис наших відвідин сиріт. Суспільство заворушилося і заразже відповіло допомогою. Архиепископ Кешль найблищою поштою прислав чек і додав лист з острими словами догани проти «ґраббера». З іншими листами також приходили чеки і пані Семмон не пізнала свого помешкання, коли повернула з вязниці. В однім куті стояли два чисто застелені ліжка, в стайні нанятій у сусіда корова, найнято недалеко кусник левади а сусідні арендарі засадили бараболею кавалок поля.

Війна з «ґраббером» рабівником почалася тепер завзята. На слова пані Семмон він кидався з ударами кулаками, а на дітей кидав камінням. Раз удова зявилася у лікаря в Уестпорт разом із сином, скаліченим в чоло. Заскаржила «ґраббера», а він відповів скаргою за розвал муру. Обоїх засуджено. «ґрабберові» довелося відсидіти кару, бо ніхто, навіть урядник з королівського уряду не

хотів обстояти за ним. А пані Семмон раділа, що в тих самих мурах, в яких сиділа вона, сидить також її ворог.

Коли «граббер» вийшов з вязниці, хотів уступитися, але йому перешкодила жінка, яка з цілої душі ненавиділа паню Семмон. Минали роки.

Для охорони «граббера» розміщено недалеко відділ поліції. По другому боці дороги мешкала далі вдова враз з дітьми і непереставала докучати своєму ворогові.

Тимчасом підріс її син і пішов шукати роботи в полудневій Ірляндії, а одна донька виїхала до Америки.

Всі сусіди стали на бік вдови. Ніхто не сходився ні з «граббером» ні з його родиною; не роблено йому ніякої шкоди, але ніхто до нього не говорив, так, що міг говорити тільки з поліцаями. А в цілій околиці найшлися тільки двох купців, що хотіли з ним торгувати.

За їх посередництвом продав свою худобу, а на торзі більше не показувався, бо добре знав, що без сумніву здивавсяби там з удовою. Довга боротьба утомила вже його і часом питав сам себе, чи не ліпше уступитися і мати вже спокій. Та жінка не давала йому слова вимовити. Скінчилося на тім, що складав усе на хоробу, яка його ослаблює і відбирає йому відвагу. Рішив отже поїхати на якийсь час до шпиталю в Уестпорт.

Але у шпиталі те саме. Тільки рознеслася вістка — не без старання вдовиці — що він «граббер», усі хорі відсунулися від його ліжка і Петро чувся дуже самотний.

Один великий народовець з Уестпорт наблизився до нього. Усі хорі обурилися на це і не заспокоїлися, аж поки не довідалися, що він хоче намовити «граббера» уступитися з ферми.

Петро рішився був закінчити справу, але застеріг собі, що мусить ще дістати згоду жінки. А коли подумав і вернув до дому та побалакав зі жінкою, зрікся свого рішення. Боротьба зачалася на ново і не припинялася, хоч «граббер» кілька місяців пізніше занедужав і помер

у шпиталі. Тепер його жінка підняла бойовий прапор і мужно боролася з удовою, що жила по другий бік ulиці.

Війна спиниться тоді тільки, коли парламент ухвалить »земельний закон«, на підставі якого всі викинуті орендарі повернуться на свої загони, або дістануть на заміні інші.

Тимчасом удова обробляє свій кусник поля і обходить корову. Недавно йдучи недалеко, зайшла я до неї. Відчинила двері. В хаті не було нікого. В однім куті лежало на соломі гарне телятко з носом, обмотаним, щоби не гризло соломи. На віконній рямі вікна висіла лялька, ліжка чисто застелені, а на землі лежав мішок муки.

Це було дуже тісне помешкання, хоч родина трохи поменшала, бо вже другий син чотирнайцятьлітній хлопець, викликаний сестрою виїхав до Америки.

А проте місця не було багато, бо і теля займало його дещо, та й корова здається ночувала там часто.

Я поспитала одного зі сусідів, де пані Семмон і діти. Відповів, що діти є в полі, а вдовиця пішла за справунками до міста. Сусід говорив про неї з пошаною і справедливо, бо це була героїня в аграрній боротьбі, пересиділа три роки в вязниці, мужно ставила опір судіям, адвокатам і цілому »грабберському« урядові. При одній нагоді виголосила промову, якої не повстидавсяби і досвідчений адвокат. Судія наказував їй мовчати, звертаючи увагу, що за кожне слово чекає її більша кара. Але ніяка сила не могла замкнути їй уст. Кулаком грозила своєму противникови і кричала:

— Це »граббер«! Поки мого життя, не перестану його так називати!

На знак судді два поліцаї кинулися до неї і силою вивели її з судейської салі. На самім порозі добула останніх сил, відпхнула поліцаїв і ще раз заверещала:

— Це »граббер«!

Засуджено її цим разом на 6 місяців, але й це не зломилло її. Розказувала мені пізніше, що радше умре у в'язниці, а не змовчить цього, що має на думці. Навіть під загрозою кари смерти не мовчатиме проти свого гнобителя-ґраббера.

Відвага пані Семмон не лишилася без очевидних і добрих наслідків. Свому кривдникові так огірчила життя, що багато людей з околиці, які передтим охоче забирали парцелі вивласнених, зреклися тепер і воліли спокійне життя ніж володіння добром ближнього. З другого боку лендльорди помякли також і признали багатьом арендарям, що залягали з чиншом, проволоку, в справедливім переконанню, що опір принесе їм тільки страту, а великодушність користь.

Після того, як викинено паню Семмон на вулицю, заснувалася нова Зєдинена Ірляндська Спілка (United Irish League) і відбула перші свої наради в Уестпорт в січні 1898. р. За старанням Спілки Ірляндія, поділена досі на два ворожі табори, станула згідно одним фронтом. І справді не знаю, чи повсталаб коли ся Спілка, як би льорд виявив вдовиці і її дітям більше милосердя і вернув цей мізерний клапоть землі, який вона обрабляла в поті чола.

Боротьба, яку почала пані Семмон, дала перший початок до опору, який розійшовся широко по всій країні.

За »добрих давніх часів«, так перед пів соткою літ, навіть іще перед 25 літами, викинення пані Семмон і її дітей не звернулоб зовсім на себе уваги. Вони опинилисяби під голим небом цілком без помочі а »дім праці« бувби з певністю єдиним і останнім етапом життя нещасної жертви, бо другі арендарі не малиби відваги взяти її до себе під загрозою утрати аренди. Скільки то подібних злочинів доконано безкарно в окрузі Мейо і в цілій Ірляндії? Скільки трагедій відбулося серед цих прекрасних

рівнин у підніжжях гір, в розкішних квітчастих долинах, смуткові котрих так дивується подорожний наших часів.

Чи треба йому щойно ще пояснити ненависть населення до лендльордів?

В часах великого голоду, в часах нещастя, котре само собою могло цілком прибити мешканців, власники землі почали виганяти селян цілими юрбами з їх землі. Величезні простори стратило місцеве населення. Нові піднаємники заповнили їх вівцями і телятами. З худобини була в тих часах більша користь, а арендаря можна було викинути кожної хвили наче під впливом лихого гумору. Сьогодні бідак не має страху, поки платить чинш, давніше не вистарчало і цієї запоруки. Тому нуждарі сунули громадами конати в домах праці або йшли в найми по шкоцьких та англійських пристанях. В окрузі Мейо і Гельвей Джейль (Galway Jail) були вони надто убогі, щоби могли їхати до Америки або в глибину Шкоції за роботою. Йшли до міст, де їх діти вже забували зовсім, що походять з Ірландії. Призвичаєні до села не вміли дати собі ради в місті, затрачували свої природні чесноти, училися гріхів і проступків, про які в їх родинних селах не мали люде навіть розуміння.

Книжка шкоцького економіста Керда (Caird), написана в р. 1850. малює в страшнім світлі цей згін людей, щоби заступити їх худобою. Автор передає свої розмови з багатими власниками обшарів в Мейо, котрі питали поради що до цієї заміни. Оповідає, що ця операція з фінансового погляду була добра, але про моральний бік її не згадує.

Автор згаданої праці звертає увагу земляків на численні ґрунта, які чекали лише на відважного чоловіка, який схотівби піднести їх фінансову вартість, пустивши їх під випас худоби. Такі купці зявлялися регулярно і забирали на випас найкращі поля.

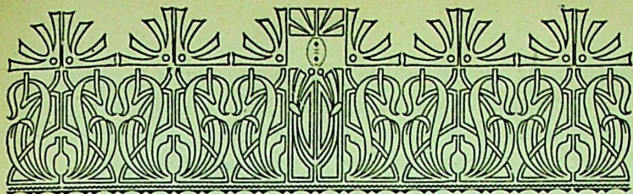
Часом добродушний лендлорд дозволяв прогнаним з урожайної рілі, осідати на збічу гір, на камінистих ґрунтах, або на торфових мочарах. Таким чином добував він дохід з землі, що досі не давала жадного доходу. Згодом цей дохід навіть побільшується, бо коли роками тяжкої праці бідолашний орендар досягає збільшення родности поля, — лендлорд не спізниться підвишити чиншу.

І тому лишилися пустками найурожайніші рівнини, напр. весь низ Уестпорту, Лекеной і Ньюпорту. Можна йти милями і не надибати хат, лише де не де розкинені колиби пастухів. У тойже час на ялових ґрунтах живе густе населення. Під Лекеной напр. на вісімнадцяти акрах камінистої землі господарить десятьох арендарів.

Божа й людська справедливість не спішиться звичайно, одначе на очах спадає нераз кара на винуватих або на їх дітей. Майже всі купці, що доробилися майна людською кривдою, побанкрутували; їх родини живуть на малих парцелях, або мусіли утікати з краю перед ненавистю загалу. З усього їх добробуту лишився тільки спомин злочину, поповненого на ближніх. Уважаю щасливим того, кому доведеться зустріти старця, прізвищем Філь, що мешкає біля Лінайн і послухати його оповідань про пригоди, які пережив він за молоду. Слухач запам'ятає їх так, наче їх сам зазнав.

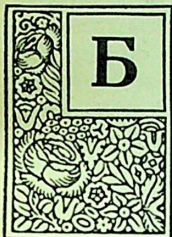

v.

Філь з Лєтерас

уло рано. Йшов дрібний дощик і здавалося, що ніколи не перестане.

Я зійшла на долину до кухні і довідалася від кухарки, що чекає якийсь селянин з Лінайн, який має справу до мого чоловіка. Йшов цілу ніч і змок до нитки тому булоб безсердечно відправити його ні з чим. Посадила його коло огню і за-

просила до снідання.

Мій чоловік був дуже зайнятий сього ранку, тому я не дуже була рада гостеві, що перешкаджав йому.

Але при першому погляді у мене зявилося довіря до гостя.

— Я пізнав пана — сказав він — в Гельвей, ми сиділи разом у вязниці.

Дивна це країна, де спомин про вязницю відкриває серця, дивний час, коли чоловік встидається, що не сидів у вязниці, і старається направити сю недостачу. Знаю одного молодого публіциста, який мав найліпшу волю сидіти у вязниці а не знав аж до сеї зими, як виглядає вязниця в середині.

Нарешті прийшла і на нього черга, його засуджено. Одна знайома бажала йому з нагоди нового року, щоби

виграв відклик і не мусів йти до вязниці. Ще зараз хочеться мені сміятися, як згадаю захмарене його лице при читанню сього бажання. Невинне бажання уважав образою. Одначе побажання не здійснилося.

Високий на зріст, з енергійною постаттю, виразними рисами обличча, густими, що росли кущами бровами, з під яких дивилися глибоким поглядом очі, Філь мав широкі поважні уста, милий голос і висловлявся легко.

Я поспитала його, чого хоче.

Хотів бачитися і порадитися з чоловіком. І дійсно для самої розмови з чоловіком йшов дощем цілу ніч.

Дізнавшись, що чоловік його прийме, аж коли скінчить свою роботу, розсівся вигідно на кріслі і рішився чекати.

Ірландський селянин може чекати дві, три години, день, два дні, без кінця. Ся терпеливість завжди викликувала в мені здивовання й подив. Але вона має також і лихий бік. Люди, які звикли чекати, забувають легко, що час має свою ціну, довго надумуються перед кожним ділом і часто трапляється, що приходять просити поради, коли вже запізно.

Зустріч обох »арештантів« була дуже сердечна. Мій чоловік памятав добре Філя і його завзяту боротьбу проти тиранії лендльорда, боротьбу, що тревала пів століття і була багата на драматичні епізоди. Вона почалася ще в часі великого голоду, тоді коли прогнано нагло ціле населення села Летерас коло Лінайн.

Це було страшне — оповідав Філь. Я був тоді ще дитиною, але памятаю як нині той день. Сніг падав, ми не мали де сховатися. Якась мати годувала дитину і вмерла в ночі; що сталося з дитинкою, не знаю. Мій тато мав човен, перевернув його горі дном і в цім нужденнім сховку перевели ми кілька днів. Але прийшов »бейліф«, підпалив човен і ми приневолені були йти далі. Ми сховалися до сусідного села. Тато зачав працювати, щоби ми не

погинули з голоду. Мій найстарший брат перестудився тої ночі, занедужав; а що у нас не було молока, ні ліків, помер. Тато враз з кількома сусідами заніс його на цвинтар в Летерас, щоби його там поховати. Але «бейліф» з своїми людьми замкнув цвинтар і грозив зброєю тим, що йшли за помершим. Якби мій тато поховав був сина побіч інших членів родини кількох поколінь, пригадувало би це йому, що він родом з Летерас, звідки всі живі і мертві прогнані були раз на все. Та ми не мали зброї, тому пішли з домовиною на раменах горами на інший цвинтар, віддалений кілька миль, де нам з милосердя уділено кусник місця на могилу.

Голос Філя тремтів при цих словах. Старець по тільки літах відчував ще біль батька, синові котрого відмовлено місця на вічний супокій.

— О як щасливо жили ми перед цим нещастям! В цілій околиці Кілері Бей (Killery Bay) люди були такі чесні. У ночі можна було найти загублену голку при світлі, блимаючим з вікон домів.

Коли батько умірав, то звелів мені присягтися, що ніколи не зречуся своїх прав на землю в Летерас, і що ніколи не залишу боротьби з лендльордом, який нас так скривдив. І я додержав слова. Боремося саме тепер я і кількох товаришів за право рибальства в певній віддалі від берега. Лендльорд впевнює, що це тільки його право, а ми відповідаємо, що Господь Бог дозволив всім рибалкам ловити рибу. В останній інстанції ми програли, але справу починаємо на ново.

В цій саме справі прийшов Філь порадитися з моїм чоловіком. Пізніше я довідалася, що йому блиснула була надія виграти, потім одначе лендльорд третьої інстанції звернувся до іншого трибуналу і не знаю, чим скінчилася ця справа.

Але з процесу ніхто не багатіє, а навпаки попадає в злидні. Щоби удержати свою родину, Філь їде що року

до Шкоції працювати в залізній гуті. Це робота дуже тяжка і небезпечна, але добре платна. Що року вертає до дому побачити жінку і діти і новим процесом підперти свої права до землі в Летерас.

Скінчивши розмову, Філь почав лагодитися в дорогу. Не прийшло йому навіть на думку просити чогось. Се принижувалоби його, якби хто думав, що просить грошей. Хотів лише побалакати з чоловіком і довідатися, що думає товариш вязниці про процес, який мав на думці.

Часто була я свідком цих порад і можу сказати, що ніколи ніяка жебрацька думка не вкрадалася до розмови. А проте були це люди вбогі, нераз більше убогі як Філь, який тоді був ще дужий і добре заробляв в Шкоції.

Тимчасом надійшов вечір. Мені прийшло на думку, що буде пізна ніч, поки Філь зайде до дому. Я пішла за ним і попросила його на вечерю. Була холодна воловина. Філь скінчив, подякував і сказав, що була дуже добра, але ніяк не міг відгадати, що їв. Я здивувалася дуже, але чоловік пояснив мені, що це дуже проста річ. Тутешні селяне не їдять зовсім мяса, дуже рідко коли вживають дещо солоні вепровини, а у велике свято їдять телятину. В Шкоції і Англії живуть переважно вівсянкою, хлібом, сиром і легким пивом. Приневолені жити дуже ощадно, бо їх родини над затокою Кілері нетерпляче чекають на гроші, зароблені татом.

Філь був у нас кілька разів. Зайшов раз вертаючи зі Шкоції. Досить часто писав листи, троха за довгі, але дуже оригінальні.

Одного дня прийшов дуже сумний і згорблений. Саме відпровадив доньку на залізницю. Відїздила до Америки, а тато товаришив їй аж до Касльбар. Трималася мужно, але йому забракло відваги, і от чоловік, який бувби відважно боровся з ворогом, якби був дістав зброю в руки, похнюпив голову, щоби укрити сльози, які пили з його очей.

Дивним дивом син лендльорда, котрий повиганяв селян з Летерас і стільки інших сіл, переконався, що з вчинку його батька було дійсно мало користи. Він рішив продати свої землі повітовій Раді, що кермувала справою переселення.

Ця Рада скуповувала великі маєтки і розпродувала їх між дрібних арендарів, повертаючи її таким чином убогим людям. Нащадки вивласнених можуть зголошуватися туди зі своїми претенсіями в надії корисних наслідків. Село Летерас належало також до тих, що мали бути на ново заселені, отже і Фільови всміхалася надія.

Радісну звістку оповіщено в газетах і Філь зараз написав до мого чоловіка, поздоровляючи з цією новою побідою «Народньої Спілки». Відвідав нас, як вертав зі Шкоції. Постарівся, вже не міг так працювати як давніше, не міг довго стояти, тому сів, щоби побалакати. З жаром говорив про продажі дібр льорда Люкена, але якось нічого не згадував про свої права на землю. Мій чоловік сказав йому, що має робити і куди звертатися. Рада не спішилася надто, а хоч продаж була оповіщена в р. 1902., то ще в р. 1903. не почато робіт. Тому Філь, коли хотів звернути на себе увагу, повинен був зараз після повороту внести реклямацію до секретаря Ради.

Неуважно слухав слів мого чоловіка і нагло перервав його та почав розповідати якусь подію зі своїх молодих літ. Очевидно минувшина цікавила його більше, ніж теперішність і після 59-літньої боротьби за кусник належної йому землі, душа його перестала бути вражливою. Говорив нам, що сього року чувся в Шкоції дуже слабкий і що бажає мати при собі сина, тому забере його на другий рік.

Його донька в Америці занедужала. Одержав від неї з шпиталю лист дуже сумний, прохає грошей та жалкує, що замість того, щоб самій прислати допомогу батькам, мусить просити у них.

— Я післав їй десять шилінгів — сказав. Я піславб'я більше, але цього року заробив менше, дають мені лекшу роботу!

— Ну, тепер — відповіла я — одержите назад ферму в Летерас, сини робитимуть на вас, з Америки вернеться донька і будете мати щасливу старість.

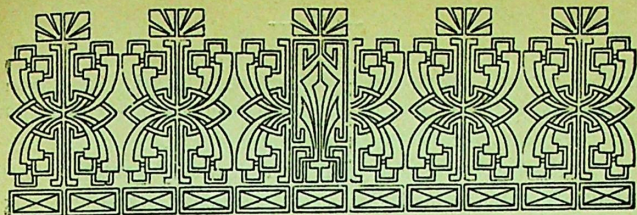
Але чи він оглух, чи за багато терпів, щоби могли радіти; досить, що не помітила я на його обличчі давнього усміху. Схилив голову і сказав мені, що перебуде ніч у сусідстві; бо тепер вже за слабий, щоби без відпочинку відбути усю дорогу.

Чиж нещасний Філь умре, не діждавшись повороту на рідну ниву?

»О, як даремні нераз людські змагання. Досягаємо вже рукою своєї довго жданої мети та тішитися не має вже в нас сили«.

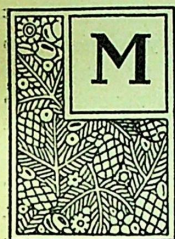

VI.

Край без злодіїв і розбійників

Моя знайома розповідала мені, що ще в часах, коли мешкала з братом, ходив він часто в літі по саду порою, коли вже всі спочивали. Ходив не раз довго, потім вертався і читав іще в ліжку, а вкінці засипав, забуваючи замкнути двері, які до раня стояли одчинені.

— На щастя, тут зовсім безпечно — говорила стара панна. Нераз одначе звертала я братови увагу, сварилася навіть з ним — на жаль, все даремно.

Гарний це справді край, де можна лишати на ніч відчинені двері, не наражаючися на крадіж або убійство, але пересадою вже може видаватися факт, що в Ірляндії чоловікові, що йде спати при відчинених дверях, не прийде навіть на думку можливість якоїсь небезпеки.

Спираюся в цім погляді не на самім лише особистім досвіді, але кажу це на підставі урядової статистики, якої не можна хиба посуджувати о прихильне упередження в користь мешканців цього краю.

Злочин по ірляндських селах, це факт майже незаний, а дуже рідко буває по містах. Досить прочитати льондонську, паризьку або ньюоркську щоденну газету,

щоби переконатися, що в кождім з цих міст за один день трапляється більше злочинів, як на протязі року на просторі дуже великім, в цілій Ірляндії.

Крадіж буває так рідко, що мається вражіння, що навколо самі чесні люде, а убогі якраз менше ще ніж багаті здатні витягнути руку по щось, що до них належить.

Наш лікар оповідав мені недавно подію, одну з тисячки подібних, про які чуємо майже щоденно.

Якийсь Ірляндець вернувся з Австралії з більшою сумою грошей, зароблених на чужині. Привіз кількасот літрів і рішився купити в Уестпорт дім зі складом на товарі. Гроші носив все при собі, в мішечку, перевішеним на шиї. Пішов до міста, виторгував дім і як прийшлося платити, сягнув по гроші. Якаж була його розпука, коли не найшов їх. Шнурок урвався, мішечок з грошима вислизнувся і пропав. Бідачисько почав бігати на всі боки, шукати і оповідати про своє нещастя. Переконався, що мус в сіяти гроші по цілій дорозі з Ньюпорт до Уестпорт. Вернувся отже, але ледви пройшов кусень дороги, надібав чоловіка, котрий віддав йому один знайдений банкнот. Кілька кроків далі віддано йому другий і так поки дійшов на місце, зібрав усю загублену суму.

Лікар по чвертьвіковім досвіді є тої думки, що трудно найти чесніших людей, як наші бідаки.

Робітники лишають нпр. знарядя в полі і йдуть обідати, а коли вертають, застають їх на тім самім місці і не приходить їм навіть на думку, аби могло бути инакше.

Загально знана є також чесність і обичайність ірляндських дівчат. Властители американських гостинниць знають про це і найрадше беруть з межі них наймичок і ніколи не помиляються.

Часто можна почути бесіду про брак прозорливости у Ірляндців. Одначе молоді дівчата, що йдуть до Америки

на заробітки або служать в самій Ірляндії, не мріють від першої хвилі одержання місця про ніщо більше, як про те, щоби вислати як найбільшу суму гроша до дому. Відмовляють собі звичайно всього, забувають навіть про необхідність в гострішій ніж ірляндським кліматі теплішої одежі і багатьох получених з цим видатків. Не одна вже дівчина наразилася на хоробу через це, що відмовляла собі всього, аби лише не післати до дому порожнього листа, в яким нема поштового чека. Часто через такий чек не мають вони черевиків і теплої загортки, річей конче потрібних в часі острої американської зими. Коли яка занедужає, вертається до дому в надії, що повітря рідного краю порятує її. Багато вмірає з цією надією. В багатьох — на жаль — випадках, коли шукати причини, чому згинула та або ця дівчина, що виїхала в силі віку і здоровля до Америки, можна переконатися, що вбила її надмірна, довготривала праця серед негигієнічних умов. Бідолашна по кількамісячних терпіннях займає на сільським кладбищі своє місце, яке без сумніву лишилосяби порожнім, як би була далі жила в дома сільським життям, працюючи на рілі.

Але не про цих, що вертаються вмирати, думають молоді дівчата, коли вибираються за море; вони думають лише про цих знайомих, що гарно убрані і горді приїздять відвідати батьків, або присилають їм свої фотографії, на яких виглядають як справжні мільонерки. Ірляндці акліматизуються незвичайно легко. Нераз — памятаю — дивувалася я безмежно, розглядаючи такі фотографії. Памятаю живо одну дівчину Бріджет. Служила у нас рік, помагала в кухні, доїла корови, але ніколи не пускали її навіть обслуговувати при столі. Одної днини якась місцева катастрофа лишила нас послуг кухарки і Бріджет узялася зварити обід. Се вдалося їй знаменито, але принесла його до їдальні з розчіхраним волоссям на голові і підтиканою спідницею. Верталася прямо із стайні

від доїння і опинившись нараз в Ідальні почувала себе ніяково. Я ще й тепер бачу її заклопотання.

Бріджет мала в Америці тету і за її намовою виїхала. Минув може рік. Нараз якась знайома показала мені фотографію, прислану з Америки. Я побачила незвичайну річ: не меньше, ні більше, як Бріджет в балевій сукні, з учесаним по нановішій моді волоссям. Знайома, що показувала мені фотографію, обурювалася голими плечами дівчини і сказала, що воліє другу разом прислану фотографію, на котрій Бріджет була в скромній, добре скроєній сукні, з виглядом певним себе, зовсім неподібним до того, який мала, коли принесла колись то обід до Ідальні.

Якась стара жінка, властителька маленького skleпу в селі, нездужала в той час, коли Бріджет виїздила. Зволіклася з ліжка і пришкандибала до нас, а не заставши дівчини, питала про неї. Я сказала їй, що поїхала до Америки. Старенька мрукнула нерадо:

— Дурна!, Та малаж тут у панства Америку!

Бріджет повела дуже добре свої справи. Була сирота і не мусіла присилати батькам гроші. Її бабка померла ще перед відїздом і лишила братові дівчини малу ферму, а досить ліврів в готівці записала внучці. Але брат оженився і написав до сестри, що йому трудно виплатити тепер таку велику суму відразу, що отже як зможе, буде пересилати її частками запис бабки.

Бріджет відписала, аби не прислав, бо вона грошей не потребує. Про це довідалася я випадково, бо дівчина не писала мені про це. Розповіла мені про це черниця, що опікувалася Бріджет і тепер приїхала на місце, забезпечити дівчині спадок по бабці.

Такі фотографії, як прислала Бріджет, малюють ірландським дівчатам Америку в привабливих красках і це збільшує ще охоту виїзду, якою кермує похвальне бажання допомогти батькам.

Справді сумно стає слухати, як кожда мала дівчина говорить:

— Як підросту, поїду до Америки.

Дійсно вдома лишаються лише фізично слабі, або умово упосліджені так, що насувається питання, що станеться з Ірляндією за якусь половину віку, як ця еміграція не устане.

Коротке пояснення окладинки.

Щоби виявити любов до книжки, ми прикладаємо до неї всі зусилля, щоби вона була гарною, на добрім папері, добре друкована й оправлена. Ще хочемо надати їй свій питомий, себто національний, український вигляд. Для того ще й оздоблюємо її.

Оздоба книжки, прикраса її, се є, другими словами удекоровання її. Виходить, що оздоба книги мусить бути декоративною. Оздоба й книжка звязуються в одно нерозривне ціле, се значить: з книжки виходить одна ціла річ, оздоблений предмет.

Так само, як і килим. Коли ми повісимо на стіні білу вовняну певного розміру площу, то се не буде килим. Се буде кавалок вовняної матерії. Колиж ми повісимо ту саму вовну, але розфарбовану на різні звязані між собою плями, укладені так, щоби були приємні для ока, то се вже буде килим. А зовсім не має значіння, чи в тих плямах і рисунку (композиції) будуть лише плями або квітки, або коні, чи момент з війни, як з узяття Київа, чи портрет. Декорація складається з обовязкової гармонії і ритму кольорів і композиції — тоді, як для ілюстрації промовляє тільки предмет, який ілюструємо.

Поступ оздоби книжки йде в парі з удосконаленням самої книги. Одначе, як мистецтво йде воно разом і з властивим мистецтвом.

На окладинці нашої книжки зображено ірландський краєвид. З правого боку чорними плямами представлено скелі, фіолетно — хвилюючий беріг моря, а жовто — небо. Дрібні комбінації сих фарб зображують дрібніщі річі, як скельки й корабель. На кораблі на самім полотні є продов-

гуватий трикутник. Є то відзнака ірландських повстанців, котру всі вони носили, як свою емблему, що єднала їх. Кольори її слідує: темно синій колір трикутника, а навколо золота обвідка (подібні до нашого національного прапору). Окладинка зроблена декоративно, в характері експресіоністичнім. Зміст книжки служив мистцеві другорядним чинником.

Виконав окладинку на особливе замовлення Т-ва мистець *П. Ковжун*.

Пояснення чужих слів.

1. **автономія** — слово грецького походження, що означає самоуправу в межах держави.
2. **авторка** (автор) — інакше творець, в нашому випадку письменниця (письменник).
3. **аґрарний** — земельний. Коли бесіда про розподіл землі — називаємо це аґрарним законом; коли бесіда про боротьбу за право до землі — називаємо аґрарною боротьбою.
4. **акр** — англ. міра поверхні землі, величини нашого морга.
5. **Альстер** (Ulster) — північна части Ірландії.
6. **Аттіля** — жорстокий вожд Гунів, дикого народу, що сидів в теперішній Угорщині.
7. **д'Арк, Жанна** — також звана Орлеанська діва, селянська дівчина, що спасла Францію від англійського поневолення в столітній війні англ.-франц. (1337—1453). Вона голосила, що Бог візав її, щоби вратувала Францію. Англійці спалили її на кострі як чарівницю.
8. **Ballycohey** (здається Ballycotin) — на південнім побережжю Ірландії.
9. **бейліф** (bailif) — війт, возний.
10. **Blaritz**, — славне купелеве місце у Франції над Атлантійським Океаном.
11. **бойкот** — чуже слово на означення певного способу боротьби. Історію цього слова подаємо за Станіславом Мендельзоном, який так пише про це у вступі до польського перекладу „Ірландських оповідань“.

„Хтож з нас не знає і не уживає наприклад слова бойкотування, — слова, історія якого є частиною історії земельної ірландської спілки. Пан Бойкот (Boycott) був управителем земельних обшарів, які лорд Егне посідав в Ірландії. Уроджений в Англії був спершу капітаном в англійській армії, де привик до військової карності. Пятнадцять літ був управителем лорда Егне, сходився з ірландськими селянами, але не міг позискати ні любови, ні привязання селянства. Передусім доскулював рільному робітникові і дрібному чиншівникові. Одного разу зайшов спір між ним а його робітниками о заробітну платню. Прогнав наймитів зі служби підозріваючи їх о приналежність до „ліги“, що уважав „неморальною річю“. На місце усунених не прийшов ніхто; бо ніхто не хотів працювати у Бойкота. Тепер звернув капітан свій гнів проти арендарів, від яких почав немилосерно домагатися чиншу. А коли ці опиралися, перейшов до егзекуції.

Арендарі звернулися до ліги, котра „своїм вироком“ признала капітана нелюдським і несупільним чоловіком. Пароком села був „отець Іван“, що симпатизував з лігою. В короткому часі Бойкот був осамітнений: пекар не достарчав хліба, різник мяса, робітник своєї праці, а навіть егзекутор і цей не дав своєї немилої роботи. На полі остало незібране збіже. Бойкот удався до графства Альстер (Ulster), звідкіля добув собі робітників — протестантів, котрі прибули на фільварок з баталіоном війська. Біля двох тисячів жовнів було сторожами для 50 робітників.

Таку залого треба було вижити, а тут ціла околиця утікала від прибувчих, як від заповітених. Жовніри відбивали собі свій смуток на спіжарни й інвентари Бойкота. Всі гуси, качки, кури — всі ярини й овочі стали офірою апетиту англійських жовнів. Одним словом, капітан Бойкот, за збір бараболь, вартуючих біля 350 фунтів штерлінгів (фунт — англійська монета — яка рівнається 52 злотим п.), мусів видати біля 3500 фунтів. Після кількох місяців боротьби Бойкот виїхав до Англії“. (Sylwetki Irlandzkie, стор. 18 і слід.)

12. Бури — голяндські хлопи, виходці заснували в південній Африці державу, та Англіїці завоювали її 1902. р.

після тяжкої кровавої боротьби; тепер одначе признали їм широку самоуправу.

13. віски (whisky) — по англійськи рід горівки.
14. герой, героїчний, героїство, героїзм — всі ці слова походять від грецького слова „герос“, що означає відважну людину, яка зводить боротьбу за добре й велике діло, а не оглядається на наслідки й труднощі. За добре й велике діло така людина готова й на смерть.
15. Гледстоун (Gladstone) — англійський політик.
16. граббер — инакше рабівник; так називають Ірляндці всіх цих, котрі забирають землю, арендовану ними, а з якої викинули їх немилосерні власники цієї землі, т. зв. лендльорди.
17. делегація — відпоручники задля переведення або зясування якоїсь справи на другому місці.
18. дисциплінувати — робити когось карним членом певної організації шляхом відповідного виховання.
19. драматичні епізоди — ця назва служить на означення подій, котрі мене живіше порушують.
20. енергія — нагромаджена сила, яка попихає до діла.
21. Ерин (друга назва Ірляндії) — західний край.
22. етап — ступінь, певний досягнений стан.
23. Індія — пребагатий півострів південної Азії.
24. Ірляндія (Айрленд), — край Ірів, острів на захід від Англії положений, насильно до неї прилучений у 17 ст., при чім народови видерто права і землю. Після світової війни визволилася, має з Англією спільного короля.
25. іронія — спосіб гризького висказування своїх думок, щоби погляди другої людини представити зі смішного боку.
26. кельтійський — Кельти (народ) в старину замешкували більшу часть Європи. Їх останки живуть у Франції, Англії і Ірляндії.
27. кірхе — з німецька церква; в нашім випадку на означення протестантських святинь.
28. кляса (людей) — на означення певного стану, як селянська кляса, робітнича кляса уряднича кляса.

29. **комісіонер** — означає людину, котра за умовлену плату полагоджує особливі доручення.
30. **Конго** — бельгійська колонія над рікою Конго в південно-західній Африці.
31. **конкуренція** — також запобігання одного перед другим; так називаємо також спроби збути св.й товар дешевше й швидше.
32. **конфіскація** — це з уряду заряджене відобрання землі.
33. **Кромвель** — голова англійської держави після страчення короля Карла I.; великий війовник і політик, сучасник Богдана Хмельницького, котрого часто з ним порівнують.
34. **культура** — латинське слово на означення плекання чогось. Сьогодні розуміємо плекання чогось цінного й великого. Осягнений високий освітний, господарський і політичний стан народу.
35. **ліберальний** — свободолюбний. Ліберальними називають партії, котрі не оглядаються на певні прийняті звичаї, вірвання, тощо.
36. **лівр** — гроші. Перше значіння французький фунт, в нашім випадку англійський фунт штерлінгів (52 зл. п.)
37. **ліга** — союз людей, задля переведення якоїсь справи, якогось діла, якоїсь думки.
38. **лендлорд** — так називають в Ірляндії великих земельних власників; дідич.
39. **маніфест** — инакше святочна відозва, поклик, оголошення якоїсь важної справи.
40. **маркіз(а)** — шляхотський титул французької аристократії.
41. **націоналіст** — від слова нація — нарід, на означення людей, відданих зовсім народній справі; народолюбець.
42. **обструкція** — инакше запір. Це назва, яка означає рід боротьби в парламенті, коли певна група послів не хоче допустити до обрад довгими промовама, галасованням, перепинюванням наради.
43. **організація** — чуже слово на означення упорядкованого звязку людей. В організованому звязку не може бути мови про це, що „моя хата з краю“.

44. **премер-міністер** — голова ради міністрів, дословно перший міністер.
45. **претенсії** — на означення певних домагань, скерованих до других осіб, або до цілого одного стану людей.
46. **провокація** — слово лат. походження на означення визову. Таким визиваючим поведенням користаються певні установи в цілях, щоби випровадити другу, немилу собі сторону з рівноваги, а тоді що йно дібратися до неї. Провокаторами називаємо також такі особи, котрі хитрим і підступним способом позискають наше довіря, а потім передають це поліційній владі як обтяжуючий матеріял проти нас.
47. **пролетаріят, пролетар** — це слово давного походження на означення людей, котрі не посідають нічого. В новіших часах прийняли це слово робітники до себе. Сьогодні значіння цього слова поширене і на безземельних селян, та духову інтелігенцію, котра проживає тільки працюю своєї голови.
48. **протестант** — віроісповідники протестантизму, що зірвали з Римом, головно Німці і інші народи.
49. **репресії** — кари переводжені урядом, щоби населення залякати.
50. **реформа** — переміна одного положення на друге шляхом переведення обусловленого законом.
51. **симпатія** — рід почування прихильного другій людині. Означає менше як любов.
52. **смарагдовий** — назва коліру від шляхотного каменя смарагду — синьої краски.
53. **стихійно** — инакше живлово.
54. **терор** — боротьба засобами, котрі мають викликати жах у противника.
55. **Тіррегару** — місто в південній Ірляндії.
56. **торрі** — торійка — партія торисів; англійські аристократи-консерватисти.
57. **торфовище** — місце, на якому добувають опаловий матеріял, що твориться з перегнилих водних рости.
58. **трагедія** — страшна, жажлива подія. Назва походить від драматичних творів, у котрих герой гине в боротьбі зі супротивними силами.

59. шериф — вищий судово-поліційний урядник англійський.
Має право в'язнити й видавати вироки.
60. Шкот — Шкотія — північна частина Англії, злучена з нею в 17 ст. в той спосіб, що шкотські королі оді-
дичили англійську корону.
61. штандар — инакше прапор.
62. яхта — рід невеличкого корабля, який уживають ба-
гаті люде для подорожі морем, або самі або з бли-
зьким кругом людей.
-

Справлення похибки

На другій стороні заголовного листка вкралася прикра похибка у словах:

Copyright..... в яких намість by Prosvita, надруковано ty. Усіх читачів просимо справити цю похибку.

З М І С Т:

	Стор-
Передне слово	3
Ольд Гед	17
Вілля Ельтамонт	27
Перша вдова мого мужа	33
Друга вдова мого мужа	37
Філь з Летерас	45
Край без злодіїв і розбійників	51
Коротке пояснення окладинки	56
Пояснення чужих слів	58
Справлення похибки	63

Ілюстрації:

1. Данило О'Коннель
2. Чарльз Парнель

3. Роджер Кезмент йде на смерть
  4. Михайло Коллінс.
-

О О О ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН У ЖОВКВІ О О О